

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Etická výchova na české škole

Kristýna ZOUHAROVÁ

Diplomová práce

Olomouc 2018

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Hubálek, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci řešila sama, a že jsem uvedla všechny použité zdroje informací.

V Olomouci dne

.....

Kristýna Zouharová

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Tomáši Hubálkovi, Ph.D., svému vedoucímu práce, za odborný přístup, cenné rady, připomínky a materiály, které mi pomohly při zpracování této práce.

Obsah

ÚVOD.....	6
1 CÍLE A METODOLOGIE.....	10
2 VYMEZENÍ ETIKY JAKO SPOLEČENSKOVĚDNÍ DISCIPLÍNY	15
2.1 Etika jako společenskovední disciplína	15
2.2 Základní přístupy etiky	16
2.2.1 Deskriptivní etika.....	16
2.2.2 Normativní etika	16
2.2.3 Metaetika	17
2.2.4 Aplikovaná etika	17
2.3 Stručný historický přehled vývoje teorie etiky	18
3 ETICKÁ VÝCHOVA NA ČESKÉ ŠKOLE.....	19
3.1 Formování a vznik Etické výchovy v českých zemích.....	19
3.2 Aktuální stav Etické výchovy v edukační praxi	23
3.3 Důvody pro zavedení Etické výchovy do vyučovacího procesu	25
3.4 Učitel Etické výchovy.....	27
4 CHARAKTERISTIKA ETICKÉ VÝCHOVY PODLE RÁMCOVÉHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	29
4.1 Doplnující vzdělávací obory dle RVP ZV	29
4.2 Etická výchova dle RVP ZV	29
4.3 Očekávané výstupy a učivo Etické výchovy dle RVP ZV	31
5 ANALÝZA UČEBNICE ETICKÉ VÝCHOVY	37
5.1 Obecné informace o učebnici	37
5.2 Analýza obtížnosti textu učebnice Etické výchovy	38
5.2.1 Výběr vzorků textu z učebnice	39
5.2.2 Výpočet stupně syntaktické obtížnosti (Ts).....	42
5.2.3 Výpočet stupně sémantické obtížnosti (Tp).....	43
5.2.4 Výpočet stupně celkové obtížnosti (T)	44
5.2.5 Výpočet koeficientů hustoty odborné informace (i, h)	44
5.2.6 Interpretace výsledků analýzy	45
5.3 Didaktická vybavenost pracovní učebnice Etické výchovy	47
5.3.1 Aparát prezentace učiva.....	48
5.3.2 Aparát řídicí učení	48

5.3.3 Aparát orientační.....	49
5.3.4 Výpočet dílčích koeficientů	49
5.3.5 Interpretace hodnot koeficientů	50
5.4 Vlastní hodnocení pracovní učebnice Etické výchovy	53
6 NÁVRHY AKTIVIZUJÍCÍCH METOD V ETICKÉ VÝCHOVĚ.....	58
6.1 Téma dle RVP ZV: Mezilidské vztahy a komunikace	58
6.2 Téma dle RVP ZV: Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe.....	62
6.3 Téma dle RVP ZV: Pozitivní hodnocení druhých	66
6.4 Téma dle RVP ZV: Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí.....	67
6.5 Téma dle RVP ZV: Komunikace citů.....	68
6.6 Téma dle RVP ZV: Interpersonální a sociální empatie	70
6.7 Téma dle RVP ZV: Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů	74
6.8 Téma dle RVP ZV: Reálné a zobrazené vzory	75
6.9 Téma dle RVP ZV: Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování se, dělení se, spolupráce, přátelství	76
6.10 Téma dle RVP ZV: Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy	78
7 SOUHRN	83
ZÁVĚR	85
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	87
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	89
SEZNAM PŘÍLOH.....	90
ANOTACE	95

ÚVOD

V současné moderní době mnozí jedinci společnosti apelují na rozvoj intelektu, a to již od útlého věku dětí. Doba je uspěchaná, rozvíjí se technologie, klademe důraz na brzké osvojování si cizích jazyků, chceme být jedineční v různorodých aktivitách, sportu či umění. Zdá se však, že tato situace zastiňuje mravní a morální rozvoj člověka, etické zásady se ocitají na pozadí. Člověk je v tomto ohledu ovlivňován již od dětství. Morální zásady mu vštěpují rodiče, primárně tedy mravní stránka jedince pochází z domova, dále se podílí škola, kamarádi, kroužky. Z domova si dítě do života přenáší základní etická pravidla, seznamuje se s nimi denně ve všedních situacích. Pozitivní příklad ze strany rodičů je nejcennější. Tento druh výchovy se sice nemění, ale proměnou prochází způsoby, jak se tato základní etická a morální pravidla předávají, a to zvláště v posledních dvou generacích. Příčinou je jednak stav, kdy v životě jedince – dítěte již nehrají tak důležitou roli organizace, které existují mimo rodinu, hovoříme zde především o církvi. Etická nauka náboženství se v současném světě dětem mnoho nedostává. Druhým problémem jsou pocity některých rodičů, díky nimž jsou přesvědčeni, že nemají dostatek autority k tomu, aby své hodnoty, které zastávají, své mravní a morální zásady, na kterých lpí, svým dětem předali a přenesli na ně (Parker, 2017, s. 11 – 13).

Tak jako se hovoří o globálních problémech, které mohou ohrožovat člověka jako takového v jeho fyzické existenci, musíme zároveň hovořit o zmíněných etických a výchovných problémech. Jsou to totiž právě ony, které ohrožují člověka v jeho existenci duchovní. Lidé od dob osvícenství věřili tomu, že vzdělaný člověk bude zároveň člověkem šťastným a dobrým. V současné době však můžeme přijít k poznání, že vzdělání není zdaleka jediným zdrojem štěstí a spokojenosti. Společnost potřebuje výchovu a sebevýchovu (Olivar, 1990, s. 5).

Většina lidí se chce chovat a jednat správným způsobem a v jejich životech zcela jistě došli ke konkrétním rozhodnutím, která byla podle jejich názoru v souladu s morálními zásadami. Tímto se člověk v zásadě považuje za slušného člověka, zároveň by pravděpodobně každý takový člověk přiznal, že se mnohdy zachoval nečestně, nemorálně či bezohledně. V těchto případech však pro svá jednání lidé hledají zdůvodnění, obhajobu pro své sobecké či neetické počiny. Mohli bychom argumentovat, že nikdo není dokonalý, a proto lidé omlouvají své „prohřešky“ do takové míry, jakou konkrétní člověk potřebuje k tomu, aby zahnal výčitky svědomí. Tato skutečnost nasvědčuje faktu, že si uvědomujeme, co je dobré a co je špatné, správné a nesprávné (Hass, 1999, s. 10 – 11).

Pro to, abychom byli morálními lidmi a činili, co je dobré a správné, musíme kromě jiného plnit také povinnosti. To se však současnému modernímu člověku málokdy líbí, povinnost může pociťovat jako určitý protiklad svobody. Žijeme v době, kdy mezi nejvíce uznávané hodnoty patří individualismus. Dnešní děti jsou ve velké části podporovány v tom, aby vynikly nad ostatními, je jim vštěpována soutěživost a soupeřivost, rodiče je motivují k tomu, aby byly odlišné od ostatních. Také z tohoto důvodu je potřeba, abychom v nich, ale i v nás samých znovu nabyli pocitu, že je důležitá především sounáležitost, solidarita, spravedlnost a správné chování, tedy takové, které bude k užitku co nejvíce lidem kolem nás (Hass, 1999, s. 74 – 75).

Zastínění morálních hodnot v životě dnešního uspěchaného, leckdy chaoticky jednajícího člověka, na kterého je v moderním světě kladeno enormní množství nároků ze strany společnosti, vede zainteresované lidi do oblasti etiky ke snaze připomínat společnosti základní hodnoty, na kterých stojí naše životy a vést je ke správnému chování a spravedlivému jednání. Jak jsem již nastínila na začátku tohoto úvodu, k tomuto jednání musíme vést už děti. V dětství se naučíme usmívat se, pozdravit, poprosit, poděkovat, rozdělit se. Postupně se učíme omluvit se za své chyby, zároveň také odpustit tomu, kdo se provinil vůči nám. Učíme se poslouchat a sebeovládat. Rodiče jsou zodpovědní za to, aby své dítě vedli ke slušnému chování. Zároveň jsou odpovědní trávit s ním svůj čas, mít s ním trpělivost, milovat jej a vychovávat jej s láskou. Spolu s tím mají povinnost milovat svého partnera a snažit se o jejich vzájemný harmonický vztah (Hass, 1999, s. 84 – 89; Olivar, 1990, s. 15 – 18).

Statistiky nám předkládají vysoká procenta rozvedených manželství, děti pocházejí z rozvrácených rodin, zásadně se mění životní styl společnosti, objevují se sociálně nežádoucí jevy, v mnoha školách dochází například k šikaně a obecně se zhoršuje kázeň. Přestože se řada rodičů snaží vychovávat své děti ke slušnému a žádoucímu chování, je třeba upevňovat základy etiky a morální hodnoty soustavně i ve škole. Z těchto a mnoha dalších důvodů tak vznikla potřeba zavést Etickou výchovu do škol jako samostatný předmět. Výuka Etické výchovy se již osvědčila v mnoha evropských zemích, jako je Německo, Finsko či Slovensko. Od roku 2009 je zavedení tohoto samostatného předmětu doporučeno do českých škol (etickavychova.cz [online]).

Ve své diplomové práci se tak budu zabývat právě Etickou výchovou, jejího vymezení od historie po současnost, zařazení do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a především analýzou pracovní učebnice Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus.

Vzhledem ke skutečnosti, že má diplomová práce nese název Etická výchova na české škole, je zřetelné, že tento obor vymezím v rámci českého školství, a to z důvodu, který jsem již zmínila výše, tj. poměrně nedávného zařazení do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). Na obor Etické výchovy tedy budu nahlížet právě z pohledu RVP ZV, ale především se zaměřím na formování tohoto předmětu v českých zemích s ohlednutím do historie až po současný, aktuální stav.

Učebnici Etické výchovy (Fraus, 2013) analyzují z toho důvodu, že se jedná o učebnici, která vyšla v souladu s RVP ZV a měla by tak splňovat jeho požadavky.

Abych uchopila tuto problematiku z více úhlů pohledu, dodávám v práci také vlastní návrhy aktivizačních metod, které spadají do jednotlivých témat RVP ZV a které mají za úkol rozvíjet klíčové kompetence žáků. Metody jsem zařadila taktéž proto, že by měly tvořit stěžejní část výuky Etické výchovy, aby si děti osvojily prosociální chování právě díky zážitkovým metodám.

Ač je Etická výchova zařazena do RVP ZV od roku 2009, stále je toto téma pro mnohé nové a hledá si cestu do jednotlivých škol. Toto zařazení však bylo velmi významným a přínosným činem, aby se nezapomínalo na rozvoj mravní stránky žáka a aby nebyly oblasti Etické výchovy roztříštěny do množství jiných předmětů, v nichž by byla hlavní témata tohoto oboru zastíněna.

TEORETICKÁ ČÁST

1 CÍLE A METODOLOGIE

V této kapitole vymezím téma své diplomové práce a její části, dále vytyčím cíle, kterých chci ve své práci dosáhnout, zmíním zdroje a publikace, se kterými budu nejvíce pracovat a taktéž popíši metodologii, kterou jsem si pro vypracování praktické části zvolila.

Má diplomová práce, která nese název *Etická výchova na české škole*, bude složena ze dvou částí, a to z části teoretické, ve které si kladu za cíl vymezit etiku jako společenskovední disciplínu, dále problematiku Etické výchovy na české škole se zaměřením na historii až po současnost a následně vymezit Etickou výchovu jako doplňující vzdělávací předmět podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). V praktické části mé diplomové práce bude mým cílem zanalyzovat a zhodnotit pracovní učebnici Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus¹, která je zpracována v souladu s požadavky RVP ZV. Diplomová práce bude taktéž obsahovat mé vlastní návrhy aktivizačních metod, které by se daly využít ve výuce Etické výchovy. Tyto metody budou v mé práci zpracovány v podobě pracovních listů a taktéž v souladu s tématy podle RVP ZV. Pracovní listy s aktivizačními metodami byly vytvořeny v rámci projektu IGA (č. IGA_PdF_2017_024) s názvem *Etická výchova – výzvy a příležitosti*.

Při vypracovávání teoretické části budu nejvíce pracovat s publikací *Přehled etiky* od Mela Thompsona (Portál, 2004), s publikací *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích* od Tomáše Hubálka a kol. (Epocha, 2017), dále s publikací *Morální výchova v nemorální společnosti* od Ludmily Muchové (CDK, 2015), publikací *Etická výchova* od Roberta-Rocha Olivara (Orbis Pictus Istropolitana, 1992) a v neposlední řadě bude stěžejním zdrojem i *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV)*, aktualizovaný v roce 2017.

Co se týče praktické části mé diplomové práce, při analýze pracovní učebnice Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus budu pracovat jednak s touto učebnicí, jednak s publikací Jana Průchy s názvem *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média – příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky* (Paido, 1998), která mi bude nápomocna při samotné analýze učebnice.

¹HAVLÍKOVÁ – DRÁBKOVÁ – VYMĚTAL: *Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus 2013. 1. vyd. 80 s. ISBN 978-80-7238-993-3.

Analyzovat budu nejprve obtížnost textu učebnice a následně její didaktickou vybavenost. V rámci metodologie při analýze učebnice Etické výchovy využiji kvantitativní metodu, při které se konstruují kvantitativní koeficienty a vzorce pro stanovení hodnot parametrů učebnic (Průcha, 1998, s. 47).

Na tomto místě popíši, jak budu postupovat při analýze obtížnosti textu, poté popíši metodologii analýzy didaktické vybavenosti učebnice. Nejprve tedy analyzuji obtížnost textu učebnice. Abychom tak mohli učinit, musíme aplikovat míru T, kterou měříme obtížnost textu učebnic a dalších jiných didaktických textů. Aplikace míry T je sestavena z několika kroků, kterými jsou:

- *výběr vzorků textu z učebnice,*
- *výpočet stupně syntaktické obtížnosti (Ts),*
- *výpočet stupně sémantické obtížnosti (Tp),*
- *výpočet stupně celkové obtížnosti (T).*
- *výpočet koeficientů hustoty odborné informace (i, h)*
- *interpretace výsledků analýzy,*

přičemž je třeba věnovat velkou pozornost výběru vzorků a zachovat předepsané kategorizace zkoumaných jednotek textu, aby se dosáhlo maximální přesnosti analýzy (Průcha, 1998, s. 135).

Ze zkoumaného textu, kterým bude v případě mé diplomové práce pracovní učebnice Etické výchovy, vyberu pět vzorků, přičemž každý bude o rozsahu minimálně 200 slov. Podmínkou při tomto kroku je, aby byl jednotlivý vzorek souvislým textem a pokrýval různá témata. Odpočítám tedy 200 slov v každém vzorku a zároveň stanovím i počet vět. Následně mi vyjde celkový soubor, na němž se provádí analýza – celkový počet slov ($\sum N$) a také celkový počet vět ($\sum V$). V oblasti syntaktické obtížnosti nejprve vypočítám průměrnou délku věty (V) podle následujícího vzorce:

$$V = \frac{\sum N}{\sum V},$$

poté zjistím počet sloves, které musí být v určitém tvaru, nesmí tedy být v infinitivu. Vypočítám celkový počet sloves ve vybraném textu, a poté průměrnou délku větných úseků (U) podle vzorce:

$$U = \frac{\sum N}{\sum U},$$

a dále vypočítám syntaktickou obtížnost textu podle vzorce:

$$T_s = 0,1 \cdot V \cdot U$$

Ve třetím kroku analýzy obtížnosti textu se budu zabývat výpočtem sémantické obtížnosti. Ten se provádí z hodnot zjištěných pro pět kategorií pojmů, které jsou nositelé sémantické informace:

P1 = běžné pojmy

P2 = odborné pojmy

P3 = faktografické pojmy

P4 = číselné údaje

P5 = opakované pojmy²

Pojmem jsou na tomto místě všechna podstatná jména abstraktní a dějová, zpodstatnělá přídavná jména, osobní jména a příjmení a zkratky označující různé pojmy. Sémantickou obtížnost textu vypočítám podle vzorce:

$$T_p = 100 \cdot \frac{\sum P}{\sum N} \cdot \frac{\sum P1 + 3\sum P2 + 2\sum P3 + 2\sum P4 + \sum P5}{\sum N}$$

Ve čtvrtém kroku provedu výpočet celkové obtížnosti textu, a to pomocí vzorce:

$$T = T_s + T_p,$$

v pátém kroku vypočítám koeficienty hustoty odborné informace (i, h) podle vzorců:

$$i = 100 \cdot \frac{\sum P2 + \sum P3 + \sum P4}{\sum N}$$

²PRŮCHA, J.: *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média – příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Praha:Paido, 1998, s. 137.

$$h = 100 \cdot \frac{\Sigma P2 + \Sigma P3 + \Sigma P4}{\Sigma P},$$

přičemž koeficient i udává proporci pojmů nesoucích odbornou informaci v celkovém počtu slov a koeficient h udává proporci v celkovém počtu pojmů. Hodnoty jsou vyjádřeny v procentech (Průcha, 1998, s. 135 – 138).

V poslední fázi analýzy obtížnosti textu se budu zabývat interpretací zjištěných hodnot obtížnosti textu (T) a koeficientů hustoty odborné informace.

Didaktická vybavenost učebnic určuje skutečnost, jak bude učebnice využívána v reálných edukačních procesech ve škole, předurčuje tzv. procesuální efektivnost. Stupeň didaktické vybavenosti učebnic je velmi důležitý. Vyhodnocení a měření této didaktické vybavenosti učebnice se provádí pomocí analytického nástroje, kterým je míra didaktické vybavenosti učebnice. Tato míra je založena na vyhodnocování rozsahu, tedy míry využití strukturních komponentů, a to verbálních a obrazových. Toto vyhodnocování je vyjádřeno pomocí kvantitativních koeficientů. Na tomto místě bych objasnila princip analýzy míry didaktické vybavenosti učebnic – co se týče struktury učebnice, rozlišujeme v ní 36 komponentů. Jednotlivé komponenty plní vlastní specifickou funkci, k tomu také využívají specifický způsob svého vyjádření. Učebnici Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií tedy popíši na základě toho, které komponenty obsahuje a které ne. Zde uvádím přehled poměru komponentů (verbální:obrazové) k jednotlivým aparátům, které analýza míry didaktické vybavenosti obsahuje:

DIDAKTICKÁ VYBAVENOST UČEBNIC

I Aparát prezentace učiva	II Aparát řízení učení	III Aparát orientace
(9:5)	(14:4)	(4:0),

přičemž jak můžeme vidět, u aparátu prezentace učiva máme dohromady 14 komponentů, v rámci aparátu řízení učení 18 komponentů a u aparátu orientace 4 komponenty. Tato struktura bude východiskem pro výpočet didaktické vybavenosti učebnice Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií v mé diplomové práci (Průcha, 1998, s. 95).

Při analýze učebnice budu tedy postupovat následovně – v učebnici Etické výchovy zjistím výskyt jednotlivých strukturálních komponentů. Přehled jednotlivých komponentů daných aparátů podle J. Průchy uvádím v přílohách (viz Příloha 1). Výskyt komponentů

budu zaznamenávat do tabulek, které zároveň slouží jako evidence základních údajů učebnice. Na základě hodnot, které zjistím, vypočítám dílčí koeficienty. Ty se vztahují k využití jednotlivých aparátů. Koeficienty budou následující:

- *koeficient využití aparátu prezentace učiva (E I),*
- *koeficient využití aparátu řízení učení (E II),*
- *koeficient využití aparátu orientačního (E III),*
- *koeficient využití verbálních komponentů (Ev),*
- *koeficient využití obrazových komponentů (Eo).*

Následně vypočítám koeficient didaktické vybavenosti učebnice (E), a to pomocí vzorce:

$$E = \frac{x}{y} \cdot 100 = \text{___ \%}$$

Zde platí, že všechny zmíněné koeficienty nabývají teoretických hodnot v mezích 0 – 100 %. Obecně platí, že čím více se pro danou učebnici hodnota (E) blíží horní (maximální) mezi, tím je její didaktická vybavenost vyšší. Maximální hodnota (E= 100 %) přitom představuje teoretickou (ideální) hodnotu, sloužící jako kritérium při vyhodnocování daných učebnic (Průcha, 1998, s. 95).

Posledním krokem analýzy učebnice Etické výchovy bude interpretace hodnot uvedených koeficientů. Podle nich lze určit, jak konkrétní učebnice strukturních komponentů využívá. Poté zhodnotím, zda je učebnice Etické výchovy vhodně či nevhodně konstruována v oblasti didaktických funkcí (Průcha, 1998, s. 95).

Tato metoda analýzy *má účel zjišťovací*, kdy popisujeme stav učebnice a také *účel korekční*, při kterém navrhuje úpravy k lepšímu. Výhodou této metody je její univerzální aplikovatelnost, tudíž může být uplatněna při evaluaci učebnic různých předmětů, ročníků, studijních oborů a druhů škol (Průcha, 1998, s. 95).

Na závěr analýzy této učebnice sumarizují výsledky svého výzkumu v sedmé kapitole s názvem *Shrnutí*.

2 VYMEZENÍ ETIKY JAKO SPOLEČENSKOVĚDNÍ DISCIPLÍNY

Ve druhé kapitole mé diplomové práce popíši etiku jako společenskovední disciplínu, charakterizuji etiku jako pojem, popíši čtyři základní přístupy etiky, kterými jsou deskriptivní etika, normativní etika, metaetika a aplikovaná etika. Dále se zaměřím na klíčové body stručného historického přehledu vývoje teorie etiky a objasním úkoly etiky jako společenskovední disciplíny.

2.1 Etika jako společenskovední disciplína

Etika je vědecká (filosofická či teologická) disciplína, která se zabývá tím, co je dobré a špatné, co je správné a nesprávné. Rovněž zkoumá mravní rozhodnutí člověka a zároveň způsoby, jakými se svá rozhodnutí snaží zdůvodnit a obhájit je. Můžeme tedy říci, že předmětem etiky jsou správná pravidla neboli normy lidského jednání. Je nutno podotknout, že etika je velmi rozsáhlá disciplína. Zasahuje denně do našich životů a prostupuje každou jejich oblast. Etiku můžeme uplatnit všude (Anzenbacher, 2004, s. 9; Thompson, 2004, s. 11).

Etika podle Anzenbachera vychází z několika skutečností. Prvním faktem je, že na rozdíl od zvířete se člověk nejen určitým způsobem chová, ale také dokáže jednat, tzn. rozhodovat se na základě svobodného rozhodnutí a rozumné úvahy. Druhým faktem je skutečnost, že se navzájem pokládáme za odpovědné za to, co konáme, protože lidské jednání vychází ze svobodného rozhodnutí. Očekáváme tedy, že svá jednání můžeme před druhými ospravedlnit. Třetí skutečností je ta, že situace, ve kterých se rozhodujeme, jsou složitá a rozmanitá, proto nás nutí, abychom stanovili pravidla, která budou poskytovat našemu jednání určité směrnice. Z těch se jednak buduje morálka individua, jednak nás interakční povaha jednání vede k tendenci zajistit pravidlům i sociální přijetí. Sociální pravidla jednání nazýváme normami, ty tvoří étos společnosti. Dalším faktem je, že při každém stanovení norem jednání se předpokládají jistá kritéria. Ta vyplývají z věcné (odborné) kompetence v daném okruhu jednání. Základní kritéria jsou závislá na jistotách, které se týkají celkového životního zájmu osob a toho, co je pro ně vpravdě dobrem. Na základě těchto uvedených skutečností pokládáme lidi za mravní bytosti (Anzenbacher, 2004, s. 9 - 10).

Když se na etiku podíváme v nejširším pojetí, je to filosofické odvětví studující lidské chování. Aby se mohla vytvořit, podílí se na ní i politická, náboženská a sociální kultura, jelikož právě v těchto kulturách se vyvinula. Etika se nezabývá jen určitými standardy lidského chování, nýbrž o nacházení toho, co je dobré, správné a co máme naopak pokládat

za špatné, nedobré, nesprávné. Etika hledá způsob, jak nejlépe žít. V praxi se jedná o nalezení hodnot, které by (nás) přiváděly ke štěstí a spravedlnosti. Jak již však známe z filosofie, aby vzniklo dobro, je zde nutná existence zla. Proto se musíme zaměřit i na to špatné a kruté, abychom co nejvíce pocítili potřebu a touhu po dobru. Úkolem etiky jako takové má být odstranit nejasnosti, rozlišit hodnoty, fakta, argumentační výroky. Zároveň má etika odhalit základy komentářů a názorů, najít jejich kořeny, zjistit, zda jsou v nás tyto názory opravdu zakořeněny, nebo reagujeme podle našich emocí (Thompson, 2004, s. 14).

2.2 Základní přístupy etiky

Mel Thompson vymezuje čtyři základní přístupy etiky, a to deskriptivní etiku, normativní etiku, metaetiku a etiku aplikovanou. Následně tyto oblasti postupně popíše.

2.2.1 Deskriptivní etika

Tato oblast etiky popisuje mravní rozhodnutí a hodnoty, které zastává daná společnost. Tato rozhodnutí a hodnoty se v mnohých společnostech liší. V některé společnosti tak může být běžné udělovat trest smrti za zločin či může být povolena polygamie. V deskriptivní etice tak můžeme popsat, co lidé v konkrétní společnosti dělají, zároveň můžeme objektivně popsat odůvodnění a argumenty, kterými své počiny vysvětlují. Důležitým kritériem deskriptivní etiky je to, že pouze popisuje, nýbrž nehodnotí, co je správné a co nikoliv. Tato oblast etiky je tak zčásti i sociologií a také psychologií morálky, která má svůj význam. Popisem situací a zjišťováním informací o tom, jak na ně člověk reaguje, totiž směřuje ostatní oblasti etiky, které by neměly na co navázat. Široké spektrum chování lidí a jejich svobodná volba jednat v souladu či rozporu s ostatními nás přivádí k zamyšlení, co je a není správné a žádoucí (Thompson, 2004, s. 12).

2.2.2 Normativní etika

Tato etika zkoumá normy, tedy motivy jednání, podle kterých se lidé řídí při svém mravním rozhodování. Tyto normy udávají jednání cíl, i když předložené vzorce povinnosti, jak bychom se měli za dané situace zachovat, nejsou vynutitelné. Oproti deskriptivní etice, která by pouze uvedla například počet potratů, se normativní etika zabývá situací daleko hlouběji a pokládá otázky typu: je vůbec správné jít na potrat? Zde už rozlišujeme správné či nesprávné chování. Normativní etika se zabývá otázkami povinností, tedy co by měl člověk udělat. Zde mluvíme o tzv. deontologických otázkách.

Dále se zabývá otázkami hodnot, které vyjadřují naše mravní rozhodnutí, hovoříme o tzv. axiologických otázkách (Thompson, 2004, s. 12).

2.2.3 Metaetika

Tak jako hovoříme metajazykem, tedy jazykem o jazyce, diskutujeme i o jazyce, kterým mluvíme o morálce. Hovoříme tak o tzv. metaetice. Metaetika tedy zkoumá jak je co napsáno. Neptáme se tedy v metaetice, co je správné, ale co znamená, když řekneme, že je něco správné. Filozofové, kteří se zabývali metaetikou se snažili přijít na to, co lidé myslí svými výroky. Reagovali tak na myšlenky těch, kteří hlásali, že všechny výroky o morálce jsou v podstatě bezvýznamné (Thompson, 2004, s. 12).

2.2.4 Aplikovaná etika

Aplikovaná etika je nejdůležitější oblastí etiky. Kdyby neexistovaly situace a problémy, které si žádají reakce, názory, rozhodnutí a jednání, etika by neměla význam. Dostáváme se tedy do praktické roviny etické teorie. Aplikovanou etiku můžeme dále dělit na množství oblastí, např.:

- lékařskou etiku,
- etiku života a smrti,
- etiku sexuality a vztahů,
- feministickou etiku,
- bioetiku,
- etiku právní,
- etiku obchodní,
- etiku životního prostředí aj.

Ve všech těchto oblastech a mnohých dalších se setkáváme s morálními otázkami. Jak se zachová lékař požádaný o potrat? Má se povolit adopce dětí homosexuálním párům? Jak se rozhodne pokračovat zaměstnanec firmy, když zjistí, že firma klame zákazníky? Napustím si plnou vanu, když vím, že jsou země, kde dochází voda? Vystávajících otázek z těchto okruhů je spousta. Aplikovaná etika zkoumá rozhodnutí z konkrétní oblasti z hlediska teorií etiky. Tyto dva aspekty, aplikovanou etiku a teorii etiky, je potřeba zkoumat ve vzájemném vztahu. Můžeme si tak zkusit vybrat některou z teorií etiky, dosadit si ji do nějaké situace a zároveň na ni pohlédnout z úhlu pohledu člověka, který na

situaci zareagoval podle svého zdravého rozumu. Poté můžeme zkoumat a ptát se, z jaké teorie etiky vycházel (Thompson, 2004, s. 13).

Například Immanuel Kant zastával tzv. kategorický imperativ, doslova tím mínil: „Jednej jen podle té maximy (zásady), od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“ I. Kant by např. řekl, že lhát se nemá, jelikož to není správné, a to i přesto, že by se jednalo o milosrdnou lež. Za každou cenu by se podle něj měl člověk zachovat správně a nelhat. V Kantově podání by si před každým rozhodnutím měli lidé položit otázku, jaké by to bylo, kdyby danou věc na světě dělali všichni? Michael Parker ve své knize *Etika pro děti* předkládá následující případ: „*Jste doma v přízemí a váš tatínek v prvním patře. Dovnitř vtrhne mafie s bazukami a shání se po tatínkovi. Co by vám řekl Kant, že máte udělat? Co byste udělali?*“³

2.3 Stručný historický přehled vývoje teorie etiky

Ve vývoji teorií etiky došlo v dějinách k významným klíčovým bodům. Tento vývoj se týká západního myšlení. Nyní stručně vymežíme tyto klíčové body a osobnosti s nimi spjaté.

Co se týče starověkého Řecka, již v těchto dobách najdeme ve spisech **Aristotela** a **Platóna** diskuze, kde se pojednává principu dobrého života, o ctnosti a štěstí, o tom, jaký by měl člověk být. Ve středověku se **Tomáš Akvinský** snažil spojit myšlenku Aristotela o tom, že vše má svůj účel a cíl spolu s křesťanskou naukou, aby získal ucelenou představu o tom, co je správné a přirozené. **Thomas Hobbes** se domníval, že by měla být etika založena na smluvní dohodě mezi lidmi, **David Hume** spíše zdůrazňoval lidské city, které lidi propojují a usměrňují je chovat se mezi sebou ohleduplně, dbal tedy spíše na emocionální stránku člověka než na rozumovou. Ti, kteří zastávali **utilitaristickou teorii**, se zaměřovali na očekávané výsledky jednání. **Immanuel Kant** byl pro etické principy, které jsou založeny na čistém praktickém rozumu. Podle **Friedricha Nietzscheho** nebo **Jeana-Paula Sartra** etika nebyla objevena, lidé si ji vytváří vlastními mravními rozhodnutími. Ve **20. století** se diskutovalo o metaetice, respektive o otázce, zda má etický jazyk vůbec význam. V letech **1970 – 2000** došlo k oživení zájmu o aplikovanou etiku. Zároveň s tím se oživil zájem také o teorii smlouvy a ctností. V těchto posledních třech desetiletích 20. století se rovněž přezkoumávala řada dřívějších etických sporů (Thompson, 2004, s. 13 - 14).

³PARKER, M.: *Etika pro děti*. Praha: Triton, 2017, s. 118.

3 ETICKÁ VÝCHOVA NA ČESKÉ ŠKOLE

V této kapitole se budu věnovat předmětu a výuce Etické výchovy, obzvláště historii tohoto předmětu, vývoji Etické výchovy v českých zemích od počátku 19. století až po současnost, přičemž vymezím aktuální stav Etické výchovy v edukační praxi, uvedu stěžejní důvody pro zavedení Etické výchovy do vyučovacího procesu, dále se budu zabývat také rolí učitele Etické výchovy.

3.1 Formování a vznik Etické výchovy v českých zemích

Abychom mohli navázat na kontext vzniku Etické výchovy, musíme brát nejdříve v potaz i výuku Občanské výchovy. Ta byla zavedena do škol již od roku 1922, avšak důraz na mravní a výchovné aspekty se samozřejmě odrážel daleko dříve. Když nahlédneme do období středověku, zjistíme, že největším cílem bylo ve vzdělávání posilování náboženské víry, o to se starali kněží především prostřednictvím kázání při bohoslužbách, ve kterých hlásali mravní zásady křesťanské nauky. Výchovně-vzdělávací funkci však měly i kroniky, legendy či životopisy významných osobností (Hubálek a kol., 2017, s. 9).

Zbožnost a dobré mravy považoval za neoddělitelný celek náš nejvýznamnější pedagog, kterým je Jan Amos Komenský. Tyto dvě složky podle něj měly tvořit hlavní cíl výchovně-vzdělávacího procesu. Vzdělání jako takové považoval za velmi významný a důležitý prvek, protože jen moudrý člověk v jeho pojetí umí rozeznat, co je správné, vzdělání je tedy podle Komenského důležité pro rozvoj mravní stránky člověka (Hubálek a kol., 2017, s. 9).

Dalšími význačnými osobami byla Marie Terezie a Josef II. V době jejich vlády, tzv. osvícenského absolutismu, se kladl důraz na rovnost všech lidí, bojovalo se za demokratické svobody a vědeckou pravdu, hájila se taktéž práva rozumu. Osvícenci považovali vzdělání za významný a důležitý prostředek k napravení společnosti. Tím více a více rostl vliv státu na školství. V této oblasti byl důležitou osobou Jan Ignác Felbiger, který byl stoupencem pedagogických zásad Jana Amose Komenského. Zde se dostáváme k výchovnému prostředku v podobě již zmíněných životopisů významných osobností, např. panovníků, J. I. Felbiger je používal především ve výuce dějepisu, kdy právě pomocí výkladů životopisů chtěl v žácích vyvolat touhu tyto osobnosti napodobovat, vidět v nich vzor a jít stejnou cestou, co se mravní stránky týče. Za cíl si kladl, aby žáci byli loajálními poddanými, kteří budou mít v úctě vytvořené hodnoty (Hubálek a kol., 2017, s. 9 - 10).

Za vlády císaře Františka I. se ustoupilo od osvícenských koncepcí a přešlo se ke konzervatismu. Jeho symbolem se stal kancléř Metternich. V roce 1805 byl vydán nový organizační řád obecného školství, který nesl název Schulkodex, kterým byl dozor nad školami svěřen výhradně jen církvi. V oblasti školství se tak počala propagovat idea „Rakousko nepotřebuje lidi učené, nýbrž dobré poddané“ (Hubálek a kol., 2017, s. 11).

Na přelomu 18. a 19. století usilovali o českou národní školu s českým vyučovacím jazykem i českým obsahem vzdělávání tzv. vlastenečtí učitelé, tím sehráli důležitou roli při procesu českého národního obrození. Patřil mezi ně např. Jan Jakub Ryba, autor známé České mše vánoční. Podle něj měl učitel vychovat člověka ušlechtilých mravů a občanských ctností, J. J. Ryba kladl velký důraz na mravní výchovu, vzorem mu byl francouzský osvícenec Jean Jacques Rousseau, který oceňoval citovou a estetickou výchovu (Hubálek a kol., 2017, s. 12).

Před rokem 1848 již docházelo k dalšímu rozvoji českého školství, kdy počal být kladen důraz na uplatnění českého jazyka a spolu s tím snaha o větší prostor pro výklad českých dějin. Začala se formovat česká národní identita. V roce 1848 se stalo ministerstvo kultu a vyučování součástí nové exekutivy. Středoškolští profesori postupně prosazovali ve svých výkladech teze o roli rodící se občanské společnosti. K tvorbě základů občanského života v habsburské monarchii směřovala taktéž etická a morální rovina výchovy a vzdělávání. V roce 1855 však rakouská monarchie uzavřela konkordát s katolickou církví, což vedlo v důsledku k situaci, kdy byla potlačena rozvíjející se občanská výchova, ale tato událost ovlivnila i oblast etické výchovy, kdy byl opět kladen důraz na křesťanské morální zásady. Nejednalo se však o zavádění předmětu, které by souviselo se základy etické výchovy do kurikula školy. Důležitým mezníkem je rok 1869, kdy vstoupil v platnost tzv. *Hasnerův zákon*, který stanovil povinnou osmiletou školní docházku a dotýkal se i osnov. Kde byly zmíněny vyučovací předměty a přitom lze vysledovat prvotní náznaky konstituování samostatné občanské výchovy. Etická výchova byla součástí výuky náboženství. *Hasnerův zákon* byl novelizován v roce 1883 a platil až do roku 1918. S nástupem první světové války byla ovlivněna výuka předmětů, kdy „občanská výchova“, která se vyučovala v rámci jiných předmětů, byla upozaděna. K obnově občanského vzdělávání včetně etické výchovy došlo se vznikem Československa (Hubálek a kol., 2017, s. 15 – 21).

Důsledkem první světové války byl enormní mravní úpadek dětí, které převzaly negativní vlastnosti dospělých ve svém okolí. Jednalo se obzvláště o sobeckost, touhu po penězích apod. Hlavním tématem této doby byla výzva k vrácení dětí škole. Po válce také

nastoupili po předešlých učitelích nezkušené pedagožky s neodpovídajícím vzděláním. Pár let po vzniku samostatného československého státu byl oficiálně zaveden předmět občanská nauka a výchova, a to od 1. září 1923, kdy se s výukou tohoto předmětu začalo. Občanská nauka a výchova měla plnit naukový a výchovný úkol (Hubálek a kol., 2017, s. 22 - 29).

V období nacistické okupace v letech 1939 – 1945 nelze v pravém smyslu hovořit o občanském vzdělávání a etické výchově v českých zemích. Český národ čelil snaze německého národa ten náš převychovat. Tehdejší ministr školství Emanuel Moravec měl nadchnout obyvatele našeho národa pro válečné cíle Třetí říše. To však zvláště u dospělých lidí se svým názorem nemělo velkou váhu. Proto byly naděje vkládány do převýchovy české mládeže v proněmeckém duchu. Školní koncepce preferující hodnoty demokracie a vlastenectví se stala nepřijatelnou a byla nahrazena koncepcí hodnoty protektorátního vlastenectví. Docházelo k zásahům do vzdělávacího obsahu českého školství, spousta obecných a měšťanských škol bylo uzavřeno. V letech 1942 a 1943 bylo zcela zrušeno vyučování občanské výchovy a nauky (Hubálek a kol., 2017, s. 35 - 42).

České odbojové hnutí v Protektorátu Čechy a Morava si uvědomovalo, jak je důležité občanské vzdělávání a mravní výchova v budoucím Československu. Jejich program věnovaný školství byl nazván Škola v demokracii. Podle něj měly všechny školy přispívat k rozvoji mravní, národní a občanské výchovy žáků. Zárukou této skutečnosti byl předpokladem demokratický učitel. Naneštěstí se však vývoj občanské a etické výchovy a také společnosti ubíral po okupaci jinou cestou a nenaplnil očekávání tohoto programu (Hubálek a kol., 2017, s. 45 - 47).

Osvobození v květnu roku 1945 konečně znamenaly předěl pro českou a slovenskou pedagogiku, kdy se začíná rozpracovávat teorie socialistické výchovy. Byla potřeba reagovat po druhé světové válce na potřeby, které mělo Československo. Žádoucí byla denacifikace a odstranění připomínek německé okupace v celé oblasti školství. Tři roky po válce byly ale plné konfliktů, zapříčiněnými ideologickými názory tehdejšího ministra školství J. Stránského a Zdeňka Nejedlého z KSČ. Vítězný únor v roce 1948 přinesl další ránu do historie Československa, a to nástup komunismu. Následujících 41 let bylo nejen pro oblast školství obdobím plným změn (Hubálek a kol., 2017, s. 48).

V letech 1948, 1953, 1960, 1978 a 1984 byly schváleny tyto normy:

- *zákon o základní úpravě jednotného školství (č. 95/1948 Sb. z 21. 4. 1948),*
- *zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (č. 31/1953 Sb. z 24. 4. 1953),*

- *zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (č. 186/1960 Sb. z 15. 12. 1960),*
- *zákon o opatřeních v soustavě základních a středních škol (č. 63/1978 Sb. z 21. 6. 1978),*
- *zákon o soustavě základních a středních škol (č. 29/1984 Sb. z 22. 3. 1984).⁴*

Výchova a vzdělávání bylo formováno a ovlivňováno vedením Komunistické strany Československa. Žáci byli vychováváni a vedeni k nadšeným budovatelům komunismu (Hubálek a kol., 2017, s. 51).

Komunistická etika a mravní výchova vycházela z přesvědčení o vlastní výlučnosti a dokonalosti etické teorie, že dobro je vždy dobrem a zlo je vždy zlem. Vyučování bylo ovlivněno marxistickou ideologií, přičemž nejhodnotnějšími kategoriemi byly ideály socialismu a komunismu. Všichni měli usilovat o beztřídní společnost apod. Cílem mravní výchovy podle V. I. Lenina byl například kolektivismus, internacionalismus či socialistické vlastenectví. Co se týče občanské výchovy a nauky, po roce 1948 nabyla zcela jiného obsahu, v němž se objevovaly protiklady k prvotnímu záměru této výchovy, a to výchově k demokratickým principům (Hubálek a kol., 2017, s. 54 - 57).

Tak jako bylo třeba oklestit české školství po německé okupaci odideologizovat, byl nezbytný tento počín i po roce 1989, kdy po listopadových událostech došlo k přechodu od totality k demokracii. Byla zrušena výuka předmětů, které se nesly v duchu marxisticko-leninské ideologie, místo toho se pedagogové zaměřovali na objasňování pojmů demokracie, dialog a tolerance. Také se zrušila klasifikace občanské nauky. V roce 1991 vyšly nové osnovy předmětu občanské výchovy, změnil se název. Nejvýraznější změnou byla zcela nová koncepce, kdy občanská výchova nebude vychovávat občany pro stát, nýbrž lidi pro život. Tato výchova se stala samostatným a povinným předmětem ve všech vzdělávacích programech na druhém stupni základních škol. Minimální povinná dotace byla stanovena na dvě vyučovací hodiny týdně (Hubálek a kol., 2017, s. 70 - 73).

V roce 1999 se Česká republika stala jednou z 28 zemí světa, ve kterých proběhl mezinárodní výzkum výchovy k občanství. Alarmujícím výsledkem byla především neznalost žáků údajů, které se týkají jejich občanských postojů a názorů. Tato složka by se tedy měla více rozvíjet. Zůstává však na zodpovědnosti učitele, co se žák naučí. Po listopadu v roce 1989 došlo k mnoha změnám k lepšímu, avšak stále přetrvávají jisté problémy, které se staly výzvou pro další vývoj této oblasti. 7. dubna 1999 vznikl Národní

⁴HUBÁLEK, T. a kol.: *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích*. Praha: Epocha, 2017, s. 50.

program rozvoje a vzdělávání v České republice – tzv. Bílá kniha. Posléze se začal projednávat návrh na nový školský zákon, který byl uskutečněn a přijat 24. září 2004 jako zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Vzdělávání na ZŠ se opírá o závazný Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV). Ten vymezuje povinný obsah, rozsah a taktéž podmínky vzdělávání. Jednotlivé školy si pak samostatně tvoří školní vzdělávací programy (ŠVP) (Hubálek a kol., 2017, s. 76 - 79).

Občanská výchova v průběhu jejího vzniku až po současnost prošla četnými změnami obsahu i samotného názvu předmětu, byla několikrát přerušena ideologií totalitních režimů. Až přechod české společnosti k demokracii nastolil vhodné podmínky pro svobodný rozvoj tohoto předmětu. Jeho cílem je výchova žáků, ze kterých má vyrůst budoucí občan s evropským a mezinárodním rozhledem (Hubálek a kol., 2017, s. 80 - 81).

3.2 Aktuální stav Etické výchovy v edukační praxi

Do roku 2009 nebyl do RVP ZV zakomponován předmět Etická výchova. Tento předmět nebyl a není povinným předmětem v České republice. Spolu s naší zemí tomu tak je i v Estonsku, Slovinsku, Švédsku či Francii. V jiných státech Evropy se však Etická výchova povinně vyučuje (Hubálek a kol., 2017, s. 85).

Rozhodnout, zda tento předmět patří, či nepatří do prostoru školy, je podle autorů G. Adama a F. Schweitzera jednoduché, stačí si otázku položit opačně, zda by se škola mohla vzdát zprostředkování morálních hodnot a norem. Výchova ve škole však obsahuje normativní rozměr, a tak nemůžeme říci, že by mohla být škola zaměřena jen na předávání věcných informací z oblasti věd. Bílá kniha, která otevřela cestu kurikulární reformě, se odvolává na J. A. Komenského a jeho nárok na vzdělávání k plnému lidství a jeho podstatě (Muchová, 2015, s. 146).

Dne 16. prosince 2009 došlo k jistému opatření, které vydala ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, které nabylo účinnosti dne 1. 10. 2010. Tímto se upravil RVP ZV a byl do něj přidán doplňující vzdělávací obor Etická výchova. Od tohoto roku se žáci základních škol seznamují s klíčovými pojmy etiky, zároveň však Etickou výchovu provází od počátku řada pochybností. Nejvíce se upozorňuje na problém, kdy jsou sice formulovány morální hodnoty, a to na celospolečenské úrovni, které se mají samozřejmě rozvíjet ve škole, avšak vyvstává otázka, jakým způsobem si na tomto místě klást cíle? A jak můžeme kontrolovat, zda opravdu dochází k nárůstu schopnosti žáků v oblasti lidského jednání? Východiskem by byla nabídka odpovídajícího programu pro učitele, který by

hodnoty operacionalizoval do jednodušších a kontrolovatelných metodických aktivit. (Hubálek a kol., 2017, s. 85; Muchová, 2015, s. 151 – 152).

Koncepci předmětu Etická výchova, který je již zakotven v RVP ZV, připravilo občanské sdružení Etické fórum ČR po vzoru Slovenské republiky, kde již výuka tohoto předmětu probíhá. Toto fórum je založeno převážně na teoriích profesora Roberta Rocha Olivara a Ladislava Lencze. R. R. Olivar navázal na výzkumy odborníků z USA a provedl výzkum faktorů, které podporují prosociální chování (Hubálek a kol., 2017, s. 87).

Autoři Adam a Schweitzer upozorňují na to, že na Etickou výchovu na školách nelze klást přehnané nároky a požadavky a očekávat od ní „zázraky“. Tito autoři vymezují tři důvody, které zapříčiňují omezenost tohoto předmětu na školách. Jedná se o *společenskou atmosféru současného západního světa, strukturu samotné školy a hranice etiky jako vědy*. V první zmíněné oblasti jde o důsledky velmi rychlých změn v sociálních vztazích v morální oblasti. Je zde spojena i rychlost, se kterou se rozpadají staleté morální jistoty. Omezení strukturou školy je dáno tím, že škola je podřízena přesné organizaci, která je zaměřena na výuku odborných předmětů. Etická témata se tak dostávají spíše na okraj výuky. Na dialog nad etickými a morálními otázkami je v organizaci školy jen minimální prostor. Třetí zmíněná oblast, hranice etiky jako vědy, se zabývá problematikou diskuze o etickém rozměru školní výchovy a vzdělávání, která může zastřít skutečnost, že etika zdaleka nevyčerpává všechny otázky, které se týkají člověka a smyslu jeho života, i když zprostředkovává žákům nároky na mravnost v jednání (Muchová, 2015, s. 153 – 154).

I přes tyto a mnohé další komplikace je škola místem, kde žáci a studenti tráví převážnou část svého času a bylo by tak nezodpovědné tento čas nevyužít a udržovat jej pouze na hodnotově neutrální rovině (Muchová, 2015, s. 154).

Se jménem J. F. Herberta se pojí tzv. výchovné vyučování. Když se diskutuje o zavádění Etické výchovy jako předmětu do škol, mnozí tento pojem předkládají jako argument k tomu, proč je toto zavedení zbytečné. Výchovná složka je přeci prostoupena ve všech předmětech, samotné vyučování má výchovnou funkci. Podle Herberta však etika a taktéž psychologie představovala zdroj pedagogické teorie. Učitelé míní při diskuzích nad Etickou výchovou jen skutečnost, že již při předávání informací žákům otevíráme prostor etickému rozměru v tom, že toto předávání má přímý dopad na dětskou morálku bez cílené snahy pedagoga. Chceme-li však aplikovat teorii výchovného vyučování na výchovu schopnosti morálního úsudku, budeme muset upustit od formy výuky J. F. Herberta, který si byl sám vědom skutečnosti, že vůle a charakter člověka se projeví

v jeho jednání. Herbert však nevěděl, jak by se tato oblast mohla stát předmětem výuky. Navrhoval pro aktivaci představivosti setkání s literárními osobnostmi. V dnešní době řadíme k metodám, které mohou přispět k výchovnému charakteru vyučování, následující dvě – vyjasňování hodnot a metodu morálních dilemat (Muchová, 2015, s. 166 - 167).

Etická výchova by se nemohla efektivně vyučovat v rámci jiných, stávajících předmětů, jelikož by došlo k jejímu roztržení. Přesahuje svými cíli i obsahem ostatní výchovné předměty, proto je cílem dosáhnout toho, aby se Etická výchova stala do budoucna základním a integrativním prvkem výchovy na českých školách (etickavychova.cz [online]).

3.3 Důvody pro zavedení Etické výchovy do vyučovacího procesu

V zemích západní Evropy se objevila potřeba zavedení Etické výchovy jako samostatného předmětu do škol již v 80. a 90. letech. Příčinou byla obecná situace ve společnosti, kdy sociologické studie v tomto období přinášely zprávy o problémové společnosti, v níž mají mladí dospívající lidé potíže orientovat se na konkrétní hodnoty, s destabilizací v osobních i sociálních vztazích a šířily se projevy faktického a psychického útěku, což vzbudilo domněnku, že absence morální orientace napomáhá mladým lidem k cestě k drogám a závislostem. Tito lidé uměli vyjmenovat správné morální hodnoty, avšak ve svém životě o ně neusilovali. Druhým argumentem je poznatek, že instituce, systémy a jejich autority, které dříve pro společnost mnoho znamenaly, ztrácejí svou sílu. Máme tím na mysli především církve. Jelikož se však snižuje počet věřících a křesťanské církve výchovnou sílu postrádají, musí se za ně najít náhrada, nová autorita. Převzít by ji měl stát, který je nositelem organizovaného školského systému v zemi. Měl by tak Etickou výchovu nabízet v rámci školního kurikula. (Muchová, 2015, s. 181 - 182).

V současné společnosti se Etická výchova vyučuje v mnoha evropských zemích jako povinný předmět, v České republice ovšem nikoliv. V roce 2010 se upravil RVP ZV, do kterého byla Etická výchova zahrnuta pouze jako doplňující vzdělávací obor a je jen na dané škole, zda ji zakomponují do svého ŠVP (Hubálek a kol., 2017, s. 85).

RVP ZV uvádí jako důvod zavedení tohoto oboru následující: *„důvodem je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti*

*z většiny zemí OECD, ve kterých je předmět s podobným obsahem do vzdělávacího systému zařazen.*⁵

Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR (etickavychova.cz [online]) odpovídá na otázku, proč se zavádí právě Etická výchova následovně – jednak je stěžejním důvodem skutečnost, že podle průzkumu Dr. Strakové z roku 2009 se 74 % rodičů domnívá, že disciplína a pořádek ve škole je v současné době mnohem horší než za dob, kdy byli žáky oni sami, dále to, že je potřeba žáky seznámit s etickými tématy vzhledem ke změnám životního stylu, dalším důvodem je prospěšnost času, ve kterém budou žáci vzájemně reflektovat své etické postoje a osvojovat si eticky přijatelné chování. Další odpovědí je, že je vhodné během školní docházky systematicky zpevňovat základy etického chování, které si žáci vytváří v rodině a také to, že hodiny etické výchovy jsou ověřeným a účinným nástrojem prevence sociálně nežádoucích jevů, které se vyskytují čím dál více. Etická výchova má také za úkol zlepšovat školní klima (etickavychova.cz [online]).

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) zavedlo Etickou výchovu z důvodu, že se má osobnost žáka vést k etickým principům a hodnotám systematicky, ne nahodile. Poukazuje na to, že výuka založená na zážitku a zkušenosti žáka je časově náročná, a tak se nedá dlouhodobě zařazovat do jiných hodin. Tato náročnost se dále zvyšuje skutečností, že je potřeba reflektovat a zobecnit zkušenosti pro každodenní život. MŠMT dále vychází z faktu, na který upozorňuje i RVP ZV, a tím je osvědčenost tohoto předmětu v evropských školských systémech jako např. na Slovensku, ve Finsku či v Německu (etickavychova.cz [online]).

Co se týče slovenských škol, evaluace efektů Etické výchovy ukázala, že si žáci většinou získali důvěru k učiteli Etické výchovy a dokázali se mu svěřit se svými problémy. Také se změnilo chování žáků v hodinách Etické výchovy, kdy ubylo hádek a konfliktů a zvýšila se kázeň třídy. Žáci se dále naučili respektovat i méně přitažlivé či zanedbané spolužáky a díky tomuto předmětu se podařilo vyřešit i několik složitých výchovných případů. Tyto důkazy osvědčení Etické výchovy na Slovensku byly jedním z důvodů, proč se Etická výchova zahrnula do RVP ZV, byť jen jako doplňující vzdělávací obor (etickavychova.cz [online]).

⁵ RVP ZV. *Etická výchova*. [cit. dne 13. 4. 2018] [online]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017.pdf

3.4 Učitel Etické výchovy

Učitel Etické výchovy by neměl žáky moralizovat, nýbrž seznamovat s žádoucími způsoby chování a jednání skrze jejich osobní zkušenosti. Tyto zkušenosti by měli žáci umět reflektovat ve skupině a snažit se je osvojit vhodným nácvikem. Učitel by měl být zodpovědný za formování žáků k důležité součásti charakteru, a to prosociálnosti, kterou rozumíme schopnost být prospěšný druhým bez předem očekávané protislužby (etickavychova.cz [online]).

Etická výchova by také měla zprostředkovávat morálku v přesném slova smyslu, tedy zvyky, hodnoty a normy, které se předávají tradicí ve společnosti. Učitel Etické výchovy by měl předávat i poznatky o světových náboženstvích a humanistickém hnutí, aniž by je o něčem přesvědčoval. Měl by pouze žákům předložit jednotlivé systémy a jejich podstatu tak, aby jim žáci porozuměli. Zároveň by jim měl učitel srozumitelně podat výklad o hodnotách a normách, které z těchto systémů vzešly a jako platné se osvědčují i v dnešní evropské kultuře. Je zde na místě jisté úskalí, že Etická výchova, respektive její vyučující, budou například zpochybňovat kořeny křesťanské morálky, či naopak bude učitel silným věřícím a propagovat v hodinách své názory a hodnotové orientace (etickavychova.cz [online]).

V současné době by měl být učitel spíše facilitátor než mentor, a to obzvláště v hodinách Občanské a Etické výchovy. Měl by tedy nastínit téma a dále jen řídit diskusi. Tak jako každý jiný učitel u všech předmětů, by měl mít i učitel Etické výchovy kvalitní a aktuální znalosti své aprobace a mít osvojené klíčové kompetence, přičemž v rámci Etické výchovy bychom měli vyzdvihnout kompetence komunikativní a sociální (Staněk, 2009, s. 14).

Aby si žáci mohli osvojit cílové hodnoty Etické výchovy, měl by být výchovný styl založen na osobním příkladu pedagoga. Z výzkumů R. R. Olivara a L. Lencze vyplynuly dovednosti pedagoga, které výchovný styl zásadně ovlivňují. Učitel by tak měl umět vytvořit výchovné společenství, vybízet adekvátně a přiměřeně žáky k prosociálnímu chování, měl by vyjadřovat pozitivní očekávání od žáků, poukazovat klidně na důsledky chování a jednání žáků, používat uvážlivě odměny a tresty, dále by měl vytvořit jasná a srozumitelná pravidla a důsledně vyžadovat jejich dodržování, vytvořit radostnou atmosféru, přijmout bezpodmínečně každého žáka a zapojit do výchovného procesu ve škole i rodiče samotných žáků (RVP.cz [online]).

Učitel Etické výchovy má nepřeberné množství možností využití různých aktivizačních metod a her, které jsou součástí zážitkové pedagogiky. Může využívat

rozhovor, diskuzi, která je velmi žádaná ve výchovných předmětech, dále inscenační techniky, didaktické hry, řešení problémové situace, besedy, projekty apod. V současné době je inovativní metodický přístup, který vede k osvojování si sociálních dovedností. Skládá se ze čtyř fází, kterými jsou *senzibilace*, při které je žák motivován pro předložené téma, druhou fází je *hodnotová reflexe*, kdy se žák na základě otázek vyučujícího dostane k podstatě tématu, přičemž učitel shrne výsledky, třetí fází je *nácvik sociálních dovedností* ve třídě, po které následuje reflexe a poslední fází je *přenos do reálného života* na základě praktických úkolů. I na tomto místě následuje reflexe, bez níž by se aktivity staly pouhou hrou. Etická výchova může měnit názory, postoje a chování žáků jen díky přemýšlení o předchozí zkušenosti, kdy ji pedagog nebo samotný žák poté zevšeobecní (RVP.cz [online]).

4 CHARAKTERISTIKA ETICKÉ VÝCHOVY PODLE RÁMCOVÉHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

V této kapitole charakterizují Etickou výchovu coby vyučovací předmět podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV), vymezím obecně doplňující vzdělávací obory, obsah Etické výchovy jako doplňujícího vzdělávacího oboru, dále jeho témata, aplikační témata a přiřadím k němu průřezová témata. Poté uvedu očekávané výstupy cíle, ke kterým Etická výchova směřuje, aby vytvářela žádané klíčové kompetence.

4.1 Doplňující vzdělávací obory dle RVP ZV

Etická výchova je do RVP ZV zahrnuta v podkapitole *Doplňující vzdělávací obory*. Tyto vzdělávací obory jsou charakteristické tím, že nejsou povinnou součástí základního vzdělávání. Pouze doplňují a rozšiřují jeho obsah. Lze je využít jako volitelné předměty. Očekávané výstupy v těchto oborech nestanovují závaznou úroveň a také není stanovena minimální doporučená úroveň pro úpravy těchto výstupů v rámci podpůrných opatření v RVP ZV. Mezi tyto další obory patří také: Dramatická výchova, Filmová/audiovizuální výchova, Taneční a pohybová výchova (RVP ZV, 2017, s. 112 [online]).

4.2 Etická výchova dle RVP ZV

Obsah Etické výchovy je tvořen deseti následujícími tématy:

1. Mezilidské vztahy a komunikace.
2. Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe.
3. Pozitivní hodnocení druhých.
4. Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí.
5. Komunikace citů.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů.
8. Reálné a zobrazené vzory.
9. Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
10. Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy (RVP ZV, 2017, s. 114 [online]).

Na tato základní témata zároveň navazují tzv. aplikační témata. Řadíme sem následujících sedm oblastí:

1. Etické hodnoty.
2. Sexuální zdraví.
3. Rodinný život.
4. Duchovní rozměr člověka.
5. Ekonomické hodnoty.
6. Ochrana přírody a životního prostředí.
7. Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka (RVP ZV, 2017, s. 114 [online]).

Etická výchova také vytváří celou řadu mezipředmětových vztahů (dále jen MV):

- Ve vzdělávací oblasti *Jazyk a jazyková komunikace* ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura, také ve vzdělávacím oboru Cizí jazyk.
- Ve vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět* navazuje na učivo domov, škola, rodina, soužití lidí, dále chování lidí, základní globální problémy, ohleduplné chování k přírodě, ochrana přírody, partnerství, rodičovství a základy sexuální výchovy.
- Ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství navazuje Etická výchova na učivo naše škola, obec, region, kraj, lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití, podobnost a odlišnost lidí, osobní rozvoj, vnitřní svět člověka a lidská práva.
- Ve vzdělávací oblasti *Člověk a příroda* ve vzdělávacím oboru Přírodopis navazuje na učivo životního stylu, ochrany přírody a taktéž životního prostředí.
- Ve vzdělávací oblasti *Člověk a kultura* ve vzdělávacím oboru Výtvarná výchova navazuje Etická výchova na učivo prostředky pro vyjádření emocí, pocitů, fantazie, nálad, představ a osobních zkušeností, taktéž ověřování komunikačních účinků.
- Ve vzdělávací oblasti *Člověk a zdraví* ve vzdělávacím oboru Výchova ke zdraví navazuje Etická výchova na učivo vztahy mezi lidmi a formy soužití, změny v životě člověka a jejich reflexe, zdravý způsob života a péče o zdraví, rizika ohrožující zdraví a jejich prevence a osobnostní a sociální rozvoj.

- V doplňujícím vzdělávacím oboru Dramatická výchova navazuje Etická výchova na učivo základní předpoklady dramatického jednání a proces dramatické a inscenační tvorby (RVP ZV, 2017, s. 114 – 115 [online]).

Co se týče průřezových témat, Etická výchova navazuje především na vzdělávací obsah osobnostní a sociální výchovy, multikulturní výchovy, environmentální výchovy a mediální výchovy (RVP ZV, 2017, s. 115 [online]).

Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor má u žáka rozvíjet sociální dovednosti tak, aby byly ku prospěchu vlastnímu, ale zároveň ku prospěchu jiných lidí a obecně celé společnosti, dále je zaměřena na samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praktický život, vede k samostatnosti při nacházení vhodných způsobů, jak vyřešit konkrétní problémy, spolu s tím rozvíjí správný způsob komunikování, respekt k hodnotám názorům a přesvědčení jiných lidí. Etická výchova se také snaží o rozvoj schopnosti vcítit se do druhého, pozitivních představ o sobě samém a schopnosti spolupráce, která bude účinná (RVP ZV, 2017, s. 115 [online]).

Etická výchova byla do RVP ZV zařazena z toho důvodu, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáka. Předmět s podobným obsahem jako má etická výchova byl již zařazen do vzdělávacího systému většiny zemí OECD. Jejich zkušenosti s výukou tohoto vzdělávacího oboru podporují důležitost a aktuálnost zavedení Etické výchovy v naší zemi (RVP ZV, 2017, s. 115 [online]).

4.3 Očekávané výstupy a učivo Etické výchovy dle RVP ZV

V rámci vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru Etické výchovy nám RVP ZV definuje očekávané výstupy, a to vzhledem k prvnímu i druhému stupni základního vzdělávání, přičemž nám RVP ZV dělí výstupy na první a druhé období. Co se týče prvního období prvního stupně, jedná se o následující očekávané výstupy:

- *Žák si osvojí oslovování křestními jmény, používání vhodných forem pozdravu, naslouchání, dodržování jednoduchých komunikačních pravidel ve třídě, poděkování, omluvu, přiměřenou gestikulaci,*
- *žák se podílí na vytváření společenství třídy prostřednictvím dodržování jasných a splnitelných pravidel,*
- *žák si osvojí základní vědomosti a dovednosti pro vytvoření sebeúcty a úcty k druhým,*

- *žák zvládá prosociální chování: pomoc v běžných školních situacích, dělení se, vyjádření soucitu, zájem o spolužáky,*
- *žák vyjadřuje city v jednoduchých situacích,*
- *žák využívá prvky tvořivosti při společném plnění úkolů,*
- *žák reflektuje situaci druhých a adekvátně poskytuje pomoc.⁶*

Pro druhé období prvního stupně jsou očekávané výstupy následující:

- *Žák reflektuje důležitost prvků neverbální komunikace, eliminuje hrubé výrazy z verbální komunikace, zvládá položit vhodnou otázku,*
- *žák si uvědomuje své schopnosti a silné stránky, utváří si pozitivní sebehodnocení,*
- *žák se dokáže těšit z radosti a úspěchu jiných, vyjadřuje účast na radosti i bolesti druhých, pozitivně hodnotí druhé v běžných podmínkách,*
- *žák identifikuje základní city, vede rozhovor s druhými o jejich prožitcích, na základě empatického vnímání přemýšlí nad konkrétní pomocí,*
- *žák jednoduchými skutky realizuje tvořivost v mezilidských vztazích, především v rodině a v kolektivu třídy,*
- *žák iniciativně vstupuje do vztahů s vrstevníky, dokáže rozlišit jejich nabídky k aktivitě a na nevhodné nabídky reaguje asertivně.⁷*

V rámci učiva Etické výchovy nám RVP ZV vymezuje pro první stupeň čtyři oblasti. Jsou to základní komunikační dovednosti, pozitivní hodnocení sebe a druhých, tvořivost a základy spolupráce a základy asertivního chování. Ve vztahu **k základním komunikačním dovednostem** se žák učí *komunikaci při vytváření výchovného kolektivu*. Učí se především představit se, vytvořit základní pravidla komunikace v kolektivu, učí se být zdvořilý a otevřeně komunikovat. Dále se učí *základním prvkům verbální komunikace v mezilidských vztazích*. Zde je důležité žáka naučit pozdravit, zeptat se, poprosit a poděkovat, omluvit se. Co se týče *základů neverbální komunikace*, žák se má seznámit s jejich možnostmi, postoji těla, mimikou, zrakovým kontaktem, gesty a podáním ruky. V rámci komunikačních dovedností je dítě vyučováno taktéž ke *komunikaci citů*. V této oblasti jde především o identifikaci žáka, vyjádření a usměrňování jeho základních citů, pocitů spokojenosti, radosti, sympatie, smutku, ale i obav a hněvu. V oblasti **pozitivního**

⁶ RVP ZV. *Etická výchova*. [cit. dne 21. 3. 2018] [online]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017.pdf

⁷ RVP ZV. *Etická výchova*. [cit. dne 21. 3. 2018] [online]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017.pdf

hodnocení sebe a druhých se žák učí *sebepečetí*. Zde jsou klíčovými pojmy sebepoznání, sebehodnocení, sebezpečetí, sebezpečentace, sebeovládání, podpora a sebeoceňování. Zároveň je dítě vedeno k *pozitivnímu hodnocení druhých*, aby vyjádřil v běžných podmínkách pozornost a laskavost, uměl vyjádřit uznání, nachází účinnost pochvaly, učí se připsat druhým pozitivní vlastnosti a také správně zareagovat na pochvalu. Důležitá je současně *akceptace druhého*. Žák si má zažít přijetí pro každého žáka, nacvičit přátelské přijetí, umět odpustit a pomocí empatie předpokládat reakce druhých. Třetí vymezenou oblastí je **tvořivost a základy spolupráce**. Žák si v učivu *tvořivosti v mezilidských vztazích* vytváří prožitky radosti pro druhé, společně plní úkoly, zbavuje se strachu z neznámého řešení úkolu a z tvořivého experimentování. V podoblasti *schopnosti spolupráce* se učí radovat ze společné činnosti a výsledku, vyjadřovat zájem a učí se základním pravidlům spolupráce. Třetí podoblastí tvořivosti je tzv. elementární prosociálnost. Žák se učí něco darovat, ochotně se o něco rozdělit, povzbudit, prokázat někomu službu, vyjádřit soucit a vytvářet a udržovat přátelství. V poslední oblasti očekávaných výstupů pro první stupeň podle RVP ZV jsou **základy asertivního chování**. Na tomto místě se učí žák *iniciativě*, a to ve vztahu k jiným lidem, hledá možnosti, jak vycházet s jinými lidmi v rodině, ve třídě i mezi vrstevníky, zabývá se tématem iniciativy nepřijaté jinými a taktéž zpracováním neúspěchu. Poté přichází na řadu učivo konkrétně o *asertivním chování*. Žák se má naučit rozlišovat mezi nabídkami druhých, odmítnout nabídku k podvodu, krádeži, pomlouvání, zneužívání návykových látek či sexuálnímu zneužívání (RVP ZV, 2017, s. 115 – 116 [online]).

Následně si vymežíme očekávané výstupy pro druhý stupeň základního vzdělávání:

- *Žák komunikuje otevřeně, pravdivě, s porozuměním pro potřeby druhých a přiměřeně situaci,*
- *žák respektuje velikost a důstojnost lidské osoby, objevuje vlastní jedinečnost a identitu a vytváří si zdravé sebevědomí,*
- *žák analyzuje a aplikuje empatii v kolektivu,*
- *žák nahrazuje agresivní a pasivní chování asertivním chováním, neagresivním způsobem obhajuje svá práva*
- *žák rozlišuje manipulační působení médií a identifikuje se s pozitivními prosociálními vzory,*
- *žák spolupracuje i v obtížných sociálních situacích,*

- *žák je vnímavý k sociálním problémům, v kontextu své situace a svých možností přispívá k jejich řešení,*
- *žák analyzuje etické aspekty různých životních situací,*
- *žák se rozhoduje uvážlivě a vhodně v každodenních situacích a nevyhýbá se řešení osobních problémů,*
- *žák aplikuje postoje a způsobilosti, které rozvíjejí mezilidské vztahy.*⁸

Pro druhý stupeň základního vzdělávání jsou v rámci učiva definovány tyto oblasti: komunikace, důstojnost a identita lidské osoby, asertivní chování, reálné a zobrazené vzory, iniciativa a komplexní prosociálnost a aplikovaná etická výchova. V rámci oblasti **komunikace** se v RVP ZV hovoří o otevřené komunikaci a o aktivním naslouchání. V podoblasti *otevřené komunikace* dochází k seznámení s úrovněmi komunikace, zásadami verbální komunikace, komunikačními chybami, dialogem a komunikací ve ztížených podmínkách. Co se týče *aktivního naslouchání*, žák se učí cílům, výhodám, zásadám, způsobem a nácvikem onoho aktivního naslouchání. Důstojnost a identita lidské osoby obsahuje dvě témata – úctu k lidské osobě a také jedinečnost a identitu člověka. K prvně řečenému se vztahují lidská práva a jejich zdroje, dále svoboda, rovnost a potenciality člověka, pozitivní hodnocení druhých v obtížných situacích a také téma občanské zralosti. K podoblasti *jedinečnosti a identity člověka* patří rozvíjení sebevědomí žáka, hodnotová orientace, rozvoj sebeovládání a morálního úsudku, tzv. selfmanagement, úvahy nad mravními zásadami a rovněž téma radosti a optimismu v životě. Další oblastí etické výchovy pro druhý stupeň základního vzdělávání je **asertivní chování**, tak jako pro první stupeň. Zde už se však setkáváme s podoblastmi asertivního chování, obranou před manipulací, tedy asertivní techniky a nakonec s podoblastí fair play. U *asertivního chování* jsou žáci druhého stupně vedeni k vytvoření přijatelných kompromisů, konstruktivní kritice, přijetí pochvaly, požádání o laskavost, učí se o problematice stížnosti, učí se pokládat otázky po důvodu, snaží se o realizaci svých práv a umět řešit konflikty. V rámci *obrany před manipulací* jsou žákům vysvětlovány asertivní techniky a zároveň si je žáci nacvičují. U *fair play* se jedná o témata zdravé soutěživosti, dodržování pravidel hry, asertivity a prosociálnost v soutěživých situacích a také ve sportu. Podoblastmi **reálných a zobrazených vzorů** jsou *pozitivní vzory versus pochybné idoly* – zde dochází k senzibilaci pro rozlišení vzorů, hovoří se o vlivu reálných vzorů, prosociálních vzorů ve

⁸ RVP ZV. *Etická výchova*. [cit. dne 21. 3. 2018] [online]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017.pdf

veřejném životě a vzorů ve vlastní rodině, dále o vlivu zobrazených vzorů a vhodných literárních pramenech, o smyslu autority a vztahu k ní; další podoblastí je *podpora pozitivního působení televize a médií*, kdy se ve výuce může diskutovat o nabídce pozitivních vzorů v médiích, o kritickém přístupu k působení médií, eliminaci vlivu agrese a zvládnání agrese, rozlišování mezi realitou a pseudorealitou, dále o účinné obraně proti manipulaci médií, samotnými médii a volným časem; poslední podoblastí tohoto učiva je téma *já – potenciální vzor pro druhé*. Zde se žáci zamýšlí nad smyslem a cílem svého života, postojů, zabývají se tématem zodpovědného života, dále svými schopnostmi ve vztahu ke společnosti, zdravým způsobem života a také pojmy autonomie a konformita. V předposlední oblasti **iniciativa a komplexní prosociálnost** je rovněž trojí podoblast. První je *iniciativa a tvořivost*, žák se seznámí s pojmem renatalizace, nacvičuje vlastní tvořivost, zabývá se prosociálními aspektem iniciativy a tvořivosti ve školním prostředí a v rodině, psychickou a fyzickou pomocí, ochotou ke spolupráci a tématem přátelství. Druhou podoblastí je *iniciativa ve ztížených podmínkách*, v tomto učivu je obsažena pozitivní formulace problému, pomoc neznámému člověku a veřejná osobní angažovanost. Poslední podoblastí je *uplatnění komplexní prosociálnosti*, kdy je učivo zaměřeno na bídu světa, informovanost o situaci zemí třetího světa, vztah k menšinám, využití prosociálnosti v multikulturní společnosti a pozitivní vztah k diverzitám. Poslední oblastí očekávaných výstupů etické výchovy pro druhý stupeň základního vzdělávání je **aplikovaná etická výchova**. Tvoří šest podoblastí. V rámci *etických hodnot* se žák učí o zdrojích etiky, osobní odpovědnosti, smyslu života, aplikaci mravních zásad a hodnot, ctnostech, svědomí a jeho rozvoji. Učivem o *sexuálním zdraví* se žák dozvídá o tom, co je zodpovědný vztah k sexualitě, učí se o mládí coby přípravě na lásku, dále o sexuální identitě a také o nezralém rodičovství. Do podoblasti *rodina* spadá poznání vlastní rodiny a jejích pravidel, dále práva a povinnosti v rodině, role v ní, formulace nevyslovených pravidel a očekávání, hodnota rodiny, zlepšení atmosféry v rodině, komunikace v rodině, úcta ke členům rodiny a úcta ke stáří. Dalším učivem je *duchovní rozměr člověka*, kdy se hovoří o obraně proti sektám, toleranci k lidem s jiným světovým názorem a informacích o různých světových názorech. Podoblast *ekonomické hodnoty* se zaměřuje na rozumné nakládání s penězi, zájem o otázky národního hospodářství, vztah mezi ekonomikou a etikou, rozvoj ekonomických ctností, což je šetrnost a podnikavost. Posledním podtématem je *ochrana přírody a životního prostředí*, zde se jedná o úctu k životu ve všech jeho formách, citových vztazích člověka k přírodě, vnímání krásy a mnohotvárnosti přírody a zodpovědnosti za životní prostředí (RVP ZV, 2017, s. 116 – 118 [online]).

PRAKTICKÁ ČÁST

5 ANALÝZA UČEBNICE ETICKÉ VÝCHOVY

V praktické části mé diplomové práce se budu zabývat analýzou a hodnocením pracovní učebnice Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus, která je zpracována v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV).

Nejprve představím učebnici, kterou budu analyzovat a uvedu její obecné údaje. Poté se budu věnovat první části analýzy, a to obtížnosti textu učebnice Etické výchovy, přičemž vyberu pět výzkumných vzorků (textů) z učebnice, podle kterých aplikuji míru T, kterou měříme obtížnost textu. Ve druhé části analýzy zjistím míru didaktické vybavenosti pracovní učebnice Etické výchovy, a to pomocí výpočtu parametrů jednotlivých koeficientů. Po každé části analýzy shrnu výsledky a zhodnotím danou oblast, na kterou jsem se při analýze zaměřila. V obou případech budu využívat kvantitativní metodu výzkumu zmíněné učebnice.

Při analýze a hodnocení učebnice Etické výchovy budu postupovat podle metodologie Jana Průchy, nejvíce budu pracovat s jeho publikací *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky* (Paido, 1998).

V závěru této kapitoly také shrnu vlastní subjektivní pohled a názor na zmíněnou učebnici Etické výchovy, uvedu její pozitiva i negativa a případně předložím vlastní návrhy na úpravu či doplnění této učebnice. Na závěr této kapitoly shrnu výsledky celé analýzy a zhodnotím učebnici jako celek.

5.1 Obecné informace o učebnici

Učebnice, kterou budu analyzovat a hodnotit má název Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Tato učebnice vyšla poprvé v roce 2013 v nakladatelství Fraus. Jejími autory jsou Dagmar Havlíková, Blanka Drábková a Jiří Vymětal. Učebnice Etické výchovy je schválena MŠMT, a to od 12. února 2013, tím byla zařazena do seznamu učebnic pro základní školy pro doplňující vzdělávací obor Etická výchova s dobou platnosti šesti let. Tato učebnice je zpracována v souladu s RVP ZV. V roce 2013 taktéž spolu s učebnicí Etické výchovy vyšla Příručka učitele, která je součástí kompletu Etická výchova. Zakoupit si lze také i-učebnici Etické výchovy od stejných autorů a stejného nakladatele. I-učebnice zahrnuje interaktivní cvičení, testy, videa, animace, odkazy na webové stránky, názorné fotografie apod. (Havlíková-Drábková-Vymětal, 2013; Fraus Media, s.r.o. [online]).

Tato pracovní učebnice nabízí výklad základních pojmů a zároveň jejich procvičování. Používá přitom ponejvíce zážitkovou metodu a učení posilováním žádoucího chování. Záměrem těchto metod je vytvoření si vlastního názoru na konkrétní témata a osvojit si přiměřené postoje. Stěžejním cílem Etické výchovy coby předmětu je vést žáky k prosociálnímu způsobu chování a jednání, což v praxi znamená schopnost udělat něco dobrého pro druhého bez očekávání vnější odměny či protislužby. Očekává se, že osvojením si prosociálního postoje a chování žák pravděpodobně vyroste v charakterního člověka. Etická výchova má být taktéž efektivním nástrojem prevence sociálně patologických jevů, především šikany (Fraus.cz [online]).

Co se týče členění této učebnice, obsahuje 10 témat, která se skládají ze tří částí. Každá část přitom pokrývá jednu vyučovací hodinu. První hodina má být zaměřena na práci s příběhem, druhá hodina na práci s videem a třetí hodina na projekt. V daných lekcích se žáci seznámí se základními etickými hodnotami a morálními normami. Naučí se zvládat základy verbální a neverbální komunikace, formulovat jasně stanoviska, budou se učit vhodně a adekvátně reagovat na kritiku či předcházet manipulaci. Důležitým tématem je také pozitivní hodnocení druhých, aby se žáci učili přijímat člověka se všemi jeho klady i zápory, aby uměli kladně hodnotit druhé. Další témata vedou žáky k rozvoji vnímavosti, představitosti, hledání souvislostí a osobitostí při řešení problémů a konfliktů (Fraus.cz [online]).

Prostřednictvím modelových situací si žák trénuje schopnost být otevřený, vyjadřovat své city a emoce, zabývat se vztahy ve třídě a v rodině, snaží se o asertivní způsob jednání. Prosociální chování si mohou nacvičovat v praktických situacích z osobního i společenského života, které jsou znázorněny právě na modelových situacích v učebnici (Fraus.cz [online]).

5.2 Analýza obtížnosti textu učebnice Etické výchovy

V této podkapitole provedu analýzu obtížnosti textu učebnice Etické výchovy od nakladatelství Fraus. Abych mohla tuto složku analyzovat, bude potřeba aplikovat míru T, kterou měříme obtížnost textu učebnic a dalších didaktických textů (Průcha, 1998, s. 135).

Aplikace míry T je sestavena ze šesti kroků, jak jsem již popisovala v metodologii v první kapitole mé diplomové práce. Těmito kroky jsou:

- *výběr vzorků textu z učebnice,*

- výpočet stupně syntaktické obtížnosti (Ts),
- výpočet stupně sémantické obtížnosti (Tp),
- výpočet stupně celkové obtížnosti (T),
- výpočet koeficientů hustoty odborné informace (i, h),
- interpretace výsledků analýzy⁹.

5.2.1 Výběr vzorků textu z učebnice

Nejprve tedy vybereme pět vzorků z učebnice, přičemž každý zkoumaný vzorek (text) bude obsahovat minimálně 200 slov.

Výzkumný vzorek č. 1

Můj syn se narodil postižený. Nikdy se nepřišlo na to, proč. Prostě se to stalo. Dnes je mu jedenáct. Mluví, ale nechodí, ani sám nestojí. I jeho komunikace je omezená, o hlubších problémech mluvit nedokáže, nikdy se nenaučí číst. Mnoho měsíců musí žít odloučen od domova. Jen o prázdninách jsme vždycky spolu. Dnes se tu koná mezinárodní orientační závod. Má se ho zúčastnit tři a půl tisíce lidí. Pod oknem proudí neskutečné davy lidí. Kryštof je nadšen. Klečí v křesle u okna a září. „Mámo, a oni běží sami?“ „Ano.“ „A umějí to?“ „Vždyť vidíš.“ „A mohl bych běžet taky?“ „To bys chtěl?“ „Chtěl! Pojdme taky!“ Nerada chodím s Kryštofem mezi lidi. Polovina z nich se otáčí a zírá, část nás lituje, část se odvrací. Tohle asi znají všechny matky postižených dětí. Naše děti touží vyjít ze svého uzavřeného světa a my jim to chceme dopřát. Ale stojí to tolik námahy a vnitřní síly překonat tu bariéru, kterou ovšem dělají ti zdraví. Nakonec všechny zábrany přemůžu, překloupýtám s Kryštofem ulici a s trochu křečovitým úsměvem jdu statečně tou naší malou uličkou hanby, ze které ke mně doléhají útržky připomínání: „...Nedívej se tam, nevidíš mrzáčka? Chudinka malej, on nemůže chodit,“ a další a další poznámky.¹⁰

Výzkumný vzorek č. 2

„Četli jsme Rychlé šípy a Jarda Buňata pravil: „Hoši, měli bychom také založit nějaký klub. Je to správný... Totiž správné.“ Poprvé v životě místo kluci nebo volové řekl hoši, a dokonce se přinutil užít spisovného jazyka. Tak mocně ho ty obrázky s bublinami uchvátily. Předtím už přestal chodit za školu a doma začal říkat mámě maminko, pročež

⁹ PRŮCHA, J.: *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998, s. 135.

¹⁰ HAVLÍKOVÁ – DRÁBKOVÁ – VYMĚTAL: *Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 34 – 35.

paní Buňatová koukala jako blázen. Tak jsme ten klub založili a počali do klubové kroniky strádat ušlechtilé skutky. Například jsme v Celetné ulici přistihli jednoho občana, kterak močí ve výklenku, a udali jsme ho opodál stojícímu policajtovi. Na Příkopech jsme odchytili otrhaného slepce a převedli ho přes ulici ke vchodu do Živnobanky, domnívajíce se, že se ho Živnobance zželi a ona ho obdaruje nějakou přebytečnou mincí. Nestalo se, čímž jsme učinili celoživotní zkušenost, že banky nejsou ušlechtilé. Jindy jsme zase jedné paní pomohli s nákupními taškami do schodů a obratně jsme jí přitom odcizili dvacetikorunovou bankovku. Pak jsme za ní přiskotačili s kronikou, jako že jí ta bankovka vypadla a my ji našli a poctivě vrátili, aby nám o tom učinila zápis. Brzy jsme měli tak bohatou sbírku ušlechtilých činů, že bylo čím dál tím těžší vymýšlet nové. Zalistrovali jsme v odrbaných Rychlých šípech a Jarda Buňata pravil spisovně: „Třeba bychom, hoši, mohli přestat kouřit. Však pohleďte, tady Rychlé šipy uspořádaly běžecké závody a tento zde ubohý hoch kouřil a prosral to... totiž prohrál. Hle, vidíte, jak říká těm dvěma s těma ksichtama... totiž obličej: To vy jste mě naučili kouřit, to vy jste mě naučili kouřit, to vy jste ze mě udělali slabocha.“¹¹

Výzkumný vzorek č. 3

Od rána přšelo. Vypadalo to, že proprší celý vikend. Za Ivem přišel spolužák. Nejprve společně zpracovávali nějaký projekt do školy. Když byli hotovi, sedli si k počítači a téměř přestali vnímat okolí. „Pojď za námi,“ řekli Hugovi. Ten si přisedl, ale brzy ho to přestalo bavit. Po nějaké době to přestalo bavit i kluky a rozhodli se, že si pustí televizi a budou se dívat na nějaký akční film. Vždycky tam nějaký je. Hugo se díval s nimi. To, co viděl, se mu vůbec nelíbilo. Honičky aut, střelení, bitky. „A to vás baví?“ divil se Hugo. „Vždyť je to pořád stejné.“ Hned po skončení filmu následovaly odpolední zprávy. Zpočátku to i zde vypadalo, že se z obrazovky dovídají jen samé negativní zprávy. „Mně se však nezdá, že jsou kolem jen samé špatnosti,“ přemýšlel nahlas Hugo, „setkal jsem se přece i s pěknými věcmi nebo situacemi.“ Nakonec i z televize slyšel pozitivní zprávy – šlo o významný objev v oblasti medicíny, o záchranu téměř vyhynulých živočichů, o pomoc postiženým lidem i o úplně „obyčejné“ pěkné vztahy mezi „obyčejnými“ lidmi. To se mu líbilo mnohem víc. A

¹¹HAVLÍKOVÁ – DRÁBKOVÁ – VYMĚTAL: *Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 46.

co klukům? Kládl jim jednu otázku za druhou: „Na co se vlastně lidé nejraději a nejvíce dívají?“¹²

Výzkumný vzorek č. 4

Dědeček se vrátil z první světové války. Doma v Uhříněvsi jej čekalo překvapení. Zatímco byl ve válce, babička mu porodila maminku. Maminka rostla jako z vody a brzy se postavila na vlastní nohy. Koupila si malý domek na vysokém kopci, kde nebyla studna. Denně musila pro vodu do údolí. Byla to hrozná dřina. Jednou se má maminka takhle mordovala, když s naproti ní na svahu objevil neznámý muž – tatínek. Zamilovali se do sebe na první pohled a okamžitě spolu začali chodit. Maminka nevěřila svým očím, když ji tatínek vzal poprvé do rodiny. Krásná železná secesní vrata, velká zahrada s okrasnými stromy, u boudy nádherný čistokrevný pes. Uvnitř, hned u vchodu, byl krásný krb. Na stěnách haly byly rozvěšeny šavle a pistole různých druhů. I přes odpor tatínkových rodičů se maminka a tatínek nakonec vzali. A druhý den jsem se jim narodil já. Už jako kojeneček jsem byl celkem sympatický a maminka si mne brzy oblíbila. S láskou mě přebalovala, dávala mi pravé mateřské mléko a vyprávěla mi pohádky. S tatínkem to také neměla lehké. Tatínek továrník se každý den vracel pozdě v noci celý utrmácený z vykořisťování. Podezíral stále maminku, že nejsem jeho, ale sčítacího komisaře.¹³

Výzkumný vzorek č. 5

Vzbudili mě ráno ještě před rozedněním. Vstávám vždycky stejně brzo jako celá rodina. Mamka zatopí v kamnech banánovými stonky, upeče k snídani tortilly a pak odchází i s tátou na plantáž. K snídani mám jako obvykle tortilly s banánovým džemem. Domů se rodiče vrací až úplně večer. Táta na plantáži sklízí banány a mamka pracuje v balírně. Banány se sklízí ne zralé, táta musí s velkou mačetou po žebříku vylézt nahoru, kde trs banánů opatrně odsekne a položí na ho na rameno kolegovi. Ten ho odnese k lanovce, na kterou ho oba společnými silami pověsí. A honem na další banánovník. Až budou mít natrhaných a pověšených dvacet trsů, odtáhnou je na lanovce do balírny. A znova, až do večera. V balírně, kde pracuje mamka, se trsy vybalí z plastových pytlů napuštěných nějakou chemikálií, co banány chrání před napadením. Banány se mačetou osekají z trsů a hodí do vody, aby se z nich smyly pesticidy a latexová šťáva, která ze stonku

¹² HAVLÍKOVÁ – DRÁBKOVÁ – VYMĚTAL: *Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 51.

¹³ Tamtéž, s. 68.

vytéká. Otláčené nebo moc malé se hned vyhazují. Někdy je vozí do továrny, kde z nich dělají pyré, ale většinou skončí na hromadě za balírnou, kde shnijí. My tyhle banány nejíme, ze zahrádky jsou lepší. Potom se banány ještě stříkají Thia... Thia..., no ještě nějakými látkami, aby cestou od nás z Ekvádoru do Evropy nezačaly plesnivět.¹⁴

Po sečtení sloves bylo zjištěno, že:

- na straně 34 je..... **202 slov, 26 vět**
- na straně 46 je..... **221 slov, 15 vět**
- na straně 51 je..... **200 slov, 21 vět**
- na straně 68 je..... **210 slov, 21 vět**
- na straně 70 je..... **214 slov, 17 vět**

Celkový soubor, na kterém jsem provedla analýzu, tedy činí:

$$\Sigma N = 1047 \text{ slov a } \Sigma V = 100 \text{ vět}$$

5.2.2 Výpočet stupně syntaktické obtížnosti (Ts)

Nyní vypočítáme průměrnou délku věty (V), poté zjistíme celkový počet sloves v určitém tvaru v daném souboru a vypočítáme průměrnou délku větných úseků (U).

$$V = \frac{\Sigma N}{\Sigma V}$$

$$V = \frac{1047}{100} = 10,47$$

Následuje zjištění počtu sloves v každém vzorku, poté se vypočítá průměrná délka větných úseků (U).

Výzkumný vzorek č. 1: **42 sloves**

Výzkumný vzorek č. 2: **44 sloves**

Výzkumný vzorek č. 3: **35 sloves**

Výzkumný vzorek č. 4: **29 sloves**

Výzkumný vzorek č. 5: **31 sloves**

¹⁴ HAVLÍKOVÁ – DRÁBKOVÁ – VYMĚTAL: *Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 70.

Ve výše uvedeném souboru bylo zjištěno celkem **181 sloves**. Nyní můžeme vypočítat průměrnou délku větných úseků (U):

$$U = \frac{\sum N}{\sum U}$$

$$U = \frac{1047}{181} = 5,78$$

Nyní, když známe hodnotu průměrné délky věty (V) i průměrnou délku větných úseků (U), můžeme vypočítat syntaktickou obtížnost textu (Ts):

$$Ts = 0,1 \cdot V \cdot U$$

$$Ts = 0,1 \cdot 10,47 \cdot 5,78 = 6,05$$

V učebnici Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií je tedy hodnota syntaktické obtížnosti **Ts = 6,05**.

5.2.3 Výpočet stupně sémantické obtížnosti (Tp)

Na tomto místě zjistíme hodnoty pro pět kategorií pojmů, které jsou nositelé sémantické informace. Jsou to běžné pojmy (P1), odborné pojmy (P2), faktografické pojmy (P3), číselné údaje (P4) a opakované pojmy (P5). Z těchto hodnot získáme výpočet stupně sémantické obtížnosti Tp následujícím vzorcem (Průcha, 1998, s. 137 – 138):

$$Tp = 100 \cdot \frac{\sum P}{\sum N} \cdot \frac{\sum P1 + 3\sum P2 + 2\sum P3 + 2\sum P4 + \sum P5}{\sum N}$$

Nyní uvedu zjištěné hodnoty pro jednotlivé pojmy u vybraných vzorků (*výzkumný vzorek 1 – 5*), které posléze dosadím do již zmíněného vzorce. Výsledkem bude hodnota stupně sémantické obtížnosti textu.

Výzkumný vzorek č. 1:	Výzkumný vzorek č. 2:	Výzkumný vzorek č. 3:	Výzkumný vzorek č. 4:	Výzkumný vzorek č. 5:
P1 = 38	P1 = 54	P1 = 39	P1 = 54	P1 = 59
P2 = 1	P2 = 0	P2 = 2	P2 = 0	P2 = 3
P3 = 1	P3 = 6	P3 = 5	P3 = 1	P3 = 2
P4 = 0	P4 = 0	P4 = 0	P4 = 0	P4 = 0
P5 = 4	P5 = 11	P5 = 5	P5 = 0	P5 = 11

Celkový počet všech pojmů ve výzkumném vzorku č. 1 je **44**, ve výzkumném vzorku č. 2 se jedná o počet **71** pojmů, ve výzkumném vzorku č. 3 **51** pojmů, ve výzkumném vzorku č. 4 je dohromady **55** pojmů a ve výzkumném vzorku č. 5 je celkem **75** pojmů.

Běžných pojmů (*P1*) je ve všech pěti vzorcích dohromady **244**, odborných pojmů (*P2*) **6**, faktografických pojmů (*P3*) je celkově obsaženo **15**, číselných pojmů (*P4*) je **0** a opakovaných pojmů (*P5*) je dohromady **31**.

Při sečtení všech těchto pojmů z pěti vybraných zkoumaných vzorků nám vyjde celkový počet **296** pojmů. Nyní můžeme vypočítat stupeň sémantické obtížnosti textu T_p :

$$T_p = 100 \cdot \frac{\sum P}{\sum N} \cdot \frac{\sum P1 + 3\sum P2 + 2\sum P3 + 2\sum P4 + \sum P5}{\sum N}$$

$$T_p = 100 \cdot \frac{296}{1057} \cdot \frac{244+12+45+0+31}{1057} = 8,82$$

5.2.4 Výpočet stupně celkové obtížnosti (T)

Celkovou obtížnost textu zjistíme tímto vzorcem:

$$T = T_s + T_p$$

$$T = 6,05 + 8,82 = 14,87$$

5.2.5 Výpočet koeficientů hustoty odborné informace (i, h)

Zde vypočítáme koeficient hustoty odborné informace (*i*), který udává proporci pojmů nesoucích odbornou informaci v celkovém počtu slov (Průcha, 1998, s. 138):

$$i = 100 \cdot \frac{\Sigma P2 + \Sigma P3 + \Sigma P4}{\Sigma N}$$

$$i = 100 \cdot \frac{6+15+0}{1057} = 1,99 \%$$

a následně koeficient v celkovém počtu pojmů (h), který udává tuto proporcii v celkovém počtu pojmů (Průcha, 1998, s. 138):

$$h = 100 \cdot \frac{\Sigma P2 + \Sigma P3 + \Sigma P4}{\Sigma P}$$

$$h = 100 \cdot \frac{6+15+0}{296} = 7,09 \%$$

Ve zkoumaných textech pracovní učebnice Etické výchovy (Fraus, 2013) jsme tedy zjistili hodnoty hustoty odborné informace **i = 1,99 %** a **h = 7,09 %**, přičemž hodnotící škála je v rozmezí 0 (minimální hodnota) až 100 (maximální hodnota).

5.2.6 Interpretace výsledků analýzy

Nyní můžeme interpretovat výsledky analýzy obtížnosti textu pracovní učebnice Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus. Hodnoty obtížnosti textu (T) a koeficientů hustoty odborné informace (i, h), které jsme zjistili danými výpočty, je možno interpretovat k různým účelům evaluace a komparace, kdy můžeme vzájemně porovnávat učebnice (učebnice různých předmětů v témže ročníku, učebnice stejného předmětu v jednotlivých ročnících školy, učebnice konkrétního předmětu v různých druzích škol apod.) a také detailně objasňovat vlastnosti dané učebnice (Průcha, 1998, s. 139).

U detailního objasnění vlastností dané učebnice se zaměřujeme zejména na identifikaci příčin, proč v konkrétní učebnici dochází k nadměrné obtížnosti textů a co je v tom případě nutno korigovat (Průcha, 1998, s. 139).

Jelikož ve své diplomové práci nesrovnávám učebnici Etické výchovy s žádnou další jinou, interpretace výsledků analýzy obtížnosti textu bude pouze popisného rázu.

V této kapitole jsme se věnovali obtížnosti textu pracovní učebnice Etické výchovy (Fraus, 2013). V části 5.2.4 a 5.2.5 jsme vypočítali celkovou obtížnost textu a také koeficienty hustoty odborné informace. Přestože nemáme k dispozici hodnoty jiné učebnice, se kterou bychom výsledky srovnávali, jsou očividně výrazně nízké hodnoty

výsledků, které jsme zjistili pomocí výpočtů. Co se týče celkového stupně obtížnosti textu zkoumané učebnice, výsledná hodnota činí **T = 14, 87**, přičemž obtížnost textu T může nabývat hodnot v bodovém rozpětí 1 (minimální obtížnost) až 100 (maximální obtížnost). Obecně se v učebnicích pro základní školy pohybují empirické hodnoty v mezích T = 27 až 63. Ze zjištěné hodnoty **T = 14, 87** pro pracovní učebnici Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií tak vyplývá, že se co do obtížnosti textu pohybuje spíše v podprůměrných hodnotách (Průcha, 1998, s. 62).

Texty v této učebnici jsou převážně převzaty z beletrie, často se jedná o dětskou literaturu, avšak jsou začleněny i úryvky z jiných učebnic, z povídek, které nutí čtenáře k zamyšlení i úryvky z knih věnovaných dospělým čtenářům. S důrazem na porozumění klíčových myšlenek není struktura textů zkoumané učebnice nijak zvlášť složitá.

V rámci oblasti sémantické struktury textu se tomuto faktoru přikládá velká důležitost. To je patrné už ze skutečnosti, že je tato oblast pokryta pěti charakteristikami. Vztahují se ke kvalitativní složce textu. Obecně učebnice vydatně pracují s odbornými a faktografickými údaji, což mnohdy vede k přesycení textů právě těmito pojmy. Záleží přitom také na opakování těchto slov. Vysoká míra opakujících se slov má o to nižší vliv na celkovou sémantickou obtížnost textu než pojmy vyskytující se pouze jednou (Průcha, 1998, s. 63).

V učebnici Etická výchova - pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií se mnoho odborných pojmů nenalézá, spíše naopak. Ve dvou zkoumaných vzorcích se neobjevuje žádný odborný pojem, celkově je za všech pět výzkumných vzorků pouhých šest odborných slov. Koeficient hustoty odborné informace (i) tvoří jen 1, 99 %. Žáci se tedy v této učebnici neseťkávají s texty s vysokou hustotou odborné informace. Texty by tak zde měly být srozumitelné a neměly by klást vysoké nároky pro čtenáře, respektive žáky. Jelikož se nejedná o učebnici pro odborný předmět, není potřeba výrazně zvyšovat množství odborných pojmů.

Co se týče pojmů faktografických, nalezneme ve výzkumných vzorcích dohromady 15 takových slov. Převážně se jedná o vlastní jména osobní (*Jarda Buňata, Hugo, Kryštof* apod.) či zeměpisné názvy (např. *Uhříněves*). Tyto pojmy by neměly činit žákům potíže.

Číselné pojmy nebyly ve zkoumaných vzorcích učebnice zaznamenány vůbec.

Pojmů, které se v textech vzorků opakují, bylo napočítáno 11.

Vzhledem ke skutečnosti, že analyzovaná učebnice je určena pro celý druhý stupeň základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií, nejsou zde vymezeny nároky pro každý jednotlivý ročník celého druhého stupně.

Závěrem můžeme říci, že v pracovní učebnici Etické výchovy (Fraus, 2013) tvoří jednotlivé pojmy velmi nízké proporce a že se v ní nenachází vysoká hustota odborné informace. Učebnice tak předkládá žákům srozumitelné texty a není potřeba učinit korekce. Případně by se mohl počet odborných pojmů i zvýšit, vzhledem k výrazně nízké hodnotě koeficientu hustoty odborné informace.

5.3 Didaktická vybavenost pracovní učebnice Etické výchovy

V této podkapitole se budu zabývat měřením didaktické vybavenosti pracovní učebnice Etické výchovy. Jak jsem již popisovala v první kapitole *Cíle a metodologie*, ve struktuře učebnice rozlišujeme 36 komponentů. Tyto komponenty používají ke své didaktické funkci specifickou formu vyjádření, a to verbální a obrazovou. Pomocí speciálních koeficientů změřím parametry didaktické vybavenosti mého výzkumného vzorku – pracovní učebnice Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus. Postupně zjistím koeficient využití aparátu prezentace učiva (E I), koeficient využití aparátu řídicího učení (E II), koeficient využití aparátu orientačního (E III), koeficient využití verbálních komponentů (E v) a taktéž koeficient využití obrazových komponentů (E o). Poté vypočítám celkový koeficient didaktické vybavenosti učebnice (E). Na závěr této kapitoly shrnu výsledky a interpretuji hodnoty koeficientů.

Zjištěný výskyt jednotlivých strukturních komponentů budu zaznamenávat pomocí tabulek. V případě, že učebnice bude splňovat daný komponent, bude v tabulce zapsáno číslo 1. V opačném případě bude zapsána 0, tedy skutečnost, že určitý komponent v učebnici využit nebyl. Zaznamenávána není četnost využití, ale pouze to, zda se komponenty v učebnici nachází, či nikoliv. Následující schéma uvádí, co didaktickou vybavenost učebnic tvoří a v jakém poměru jsou verbální a obrazové komponenty jednotlivých aparátů:

DIDAKTICKÁ VYBAVENOST UČEBNIC

I Aparát prezentace učiva	II Aparát řízení učení	III Aparát orientace
(9:5)	(14:4)	(4:0),

přičemž jak můžeme vidět, aparát prezentace učiva tvoří dohromady 14 komponentů, v rámci aparátu řízení učení se vyskytuje 18 komponentů a u aparátu orientace se jedná o 4 komponenty. Tato struktura bude východiskem pro výpočet didaktické vybavenosti

učebnice Etické výchovy pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií v mé diplomové práci (Průcha, 1998, s. 95).

V následujících částech 5.3.1 – 5.3.3 budou uvedeny tabulky pro dané aparáty didaktické vybavenosti učebnic, kde bude zaznamenán výskyt jednotlivých komponentů.

5.3.1 Aparát prezentace učiva

Tab. č. 1: Aparát prezentace učiva

APARÁT PREZENTACE UČIVA	
<i>VERBÁLNÍ KOMPONENTY</i>	Výskyt v učebnici
Výkladový text prostý	1
Výkladový text zřehledněný	1
Shrnutí učiva k celému ročníku	0
Shrnutí učiva k tématům (kapitolám, lekcím)	1
Shrnutí učiva k předchozímu ročníku	0
Doplňující texty (citace, statistické tabulky aj.)	1
Poznámky a vysvětlivky	1
Podtexty k vyobrazením	0
Slovníčky pojmů, cizích slov aj.	1
CELKEM	6
<i>OBRAZOVÉ KOMPONENTY</i>	
Umělecká ilustrace	0
Nauková ilustrace	1
Fotografie	0
Mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy	0
Obrazová prezentace barevná	1
CELKEM	2

(Zdroj: vlastní zpracování)

5.3.2 Aparát řídicí učení

Tab. č. 2: Aparát řídicí učení

APARÁT ŘÍDICÍ UČENÍ	
<i>VERBÁLNÍ KOMPONENTY</i>	Výskyt v učebnici
Předmluva	1
Návod k práci s učebnicí	0
Stimulace celková	1
Stimulace detailní	1
Odlišení úrovní učiva (základní, rozšiřující)	0
Otázky a úkoly za témata, lekcemi	1
Otázky a úkoly k celému ročníku	0
Otázky a úkoly k předchozímu ročníku	0
Instrukce k úkolům komplexnější povahy	1
Náměty na mimoškolní činnosti	0
Explicitní vyjádření cílů učení pro žáky	1
Sebehodnocení pro žáky	0
Výsledky úkolů a cvičení	0
Odkazy na jiné zdroje informací	1
CELKEM	7
<i>OBRAZOVÉ KOMPONENTY</i>	
Grafické symboly vyznačující určité části	1

Užití zvláštní barvy pro určité části textu	1
Užití zvláštního písma (tučná sazba aj.)	1
Využití předsádky (schémata, tabulky aj.)	1
CELKEM	4

(Zdroj: vlastní zpracování)

5.3.3 Aparát orientační

Tab. č. 3: Aparát orientační

APARÁT ORIENTAČNÍ	
VERBÁLNÍ KOMPONENTY	Výskyt v učebnici
Obsah učebnice	1
Členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.	1
Marginálie, výhmaty, živá záhlaví aj.	1
Rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)	0
CELKEM	3

(Zdroj: vlastní zpracování)

Komentář: Když nahlédneme do tabulek s výpisem výskytu jednotlivých strukturních komponentů, můžeme shrnout následující informace: v oblasti *aparátu prezentace učiva* bylo zjištěno, že Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií obsahuje **6 verbálních komponentů** a **2 komponenty obrazové**. V oblasti aparátu řídicího učení se vyskytuje **7 verbálních komponentů** a **4 obrazové komponenty**. Co se týče aparátu orientačního, byly zaznamenány **3 verbální komponenty**. Dohromady bylo v této učebnici Etické výchovy využito **22 komponentů** z celkového počtu **36 komponentů**, přičemž je očividné, že bylo v oblasti didaktické vybavenosti zkoumané učebnice využito více jak poloviny jednotlivých komponentů.

5.3.4 Výpočet dílčích koeficientů

Na základě těchto zjištěných dat nyní vypočítáme zmíněné koeficienty, které charakterizují didaktickou vybavenost učebnice, přičemž všechny uvedené koeficienty vypočítáme jako procentuální podíl počtu skutečně využitých komponentů z počtu možných komponentů.

- Koeficient využití aparátu prezentace učiva (E I):

$$E I = \frac{x}{y} \cdot 100 = \%$$

$$E I = \frac{6}{9} \cdot 100 = 67 \%$$

- Koeficient využití aparátu řídicího učení (E II):

$$E_{II} = \frac{x}{y} \cdot 100 = \%$$

$$E_{II} = \frac{7}{14} \cdot 100 = 50 \%$$

- Koeficient využití aparátu orientačního (E III):

$$E_{III} = \frac{x}{y} \cdot 100 = \%$$

$$E_{III} = \frac{3}{4} \cdot 100 = 75 \%$$

- Koeficient využití verbálních komponentů (E v):

$$E_v = \frac{x}{y} \cdot 100 = \%$$

$$E_v = \frac{16}{27} \cdot 100 = 59 \%$$

- Koeficient využití obrazových komponentů (E o):

$$E_o = \frac{x}{y} \cdot 100 = \%$$

$$E_o = \frac{6}{9} \cdot 100 = 67 \%$$

Výpočet koeficientu celkové didaktické vybavenosti učebnice: Tento koeficient vypočítáme jako podíl realizovaných komponentů z počtu všech možných komponentů, tj. 36.

$$E = \frac{x}{36} \cdot 100 = \%$$

$$E = \frac{22}{36} \cdot 100 = 61 \%$$

5.3.5 Interpretace hodnot koeficientů

Při hodnocení koeficientů platí, že čím více se v učebnici hodnota určitého koeficientu blíží horní (maximální) mezi, tím je její didaktická vybavenost v příslušné

složce vyšší. Pomocí vypočítaných koeficientů lze určit, jak zvolená učebnice využívá, či nevyužívá možnosti repertoáru strukturních komponentů. Na základě nedostačujícího využívání těchto komponentů pak můžeme didaktickou vybavenost učebnice korigovat, tedy upravovat a doplňovat (Průcha, 1998, s. 143).

Na základě zjištěných dat jsem tedy došla k následujícím hodnotám – v oblasti využití aparátu prezentace učiva se jedná o hodnotu **67 %**. V oblasti využití aparátu řídicího učení je to **50 %**. Využití aparátu orientačního je na hodnotě **75 %**, verbální komponenty jsou využívány v učebnici na **59 %** a obrazové komponenty na **67 %**. Celková didaktická vybavenost pracovní učebnice Etické výchovy tvoří **61 %**.

Nejlépe ze všech oblastí didaktické vybavenosti dopadl orientační aparát, který je ve zkoumané učebnici využit přesně ze tří čtvrtin, tedy ze 75 %, nejnižší hodnota výskytu jednotlivých komponentů byla zaznamenána v aparátu řídicího učení, a to konkrétně 50 %, tedy poloviční. Tento nedostatek je zapříčiněn absencí návodu k práci s učebnicí, odlišení úrovně učiva (základního či rozšiřujícího), otázek a úkolů k celému ročníku, otázek a úkolů k předchozímu ročníku, námětů na mimoškolní činnosti, výsledků úkolů a cvičení a v poslední řadě sebehodnocení pro žáky.

Co se týče zmíněného orientačního aparátu, který dopadl při hodnocení nejlépe, zde byla zaznamenána absence jediného komponentu, a to rejstříku. Když se zaměříme na komponenty, které tvoří orientační aparát, zjistíme, že se jedná o žádoucí složky, které by měly být takřka povinné v každé odborné publikaci – vymezení obsahu, rozčlenění textu na kapitoly, využití marginálií či záhlaví a onoho rejstříku, který v učebnici Etické výchovy od nakladatelství Fraus chybí.

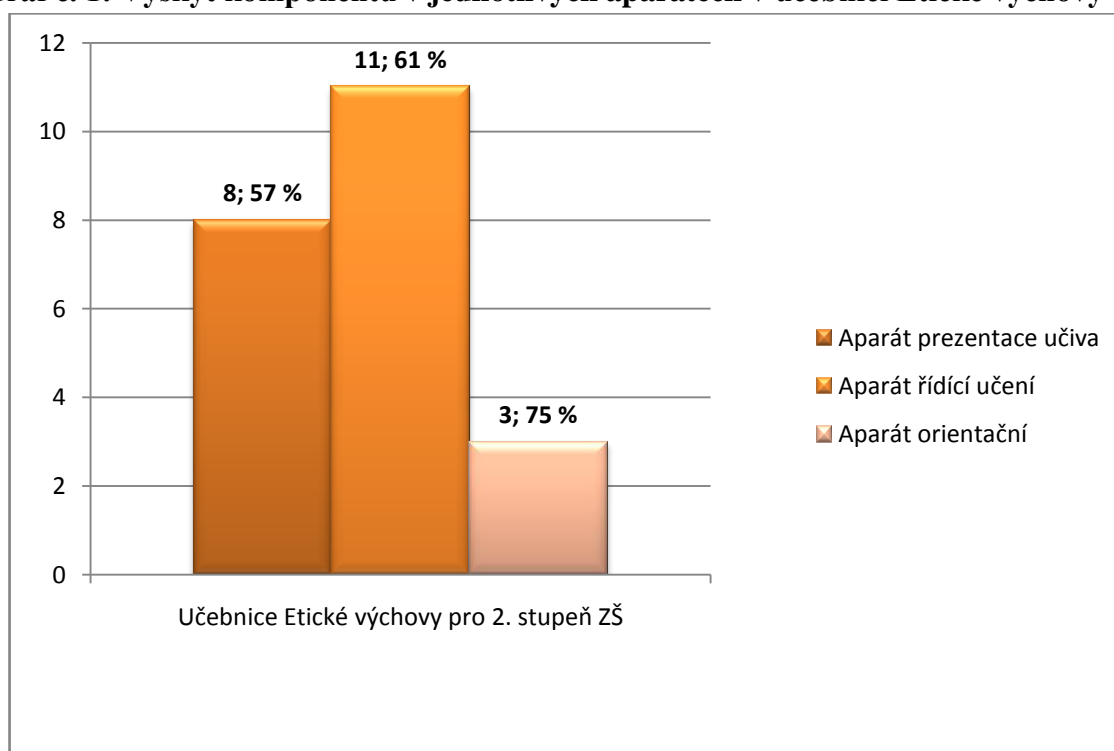
V oblasti aparátu prezentace učiva byla zaznamenána hodnota 67 % využití komponentů, zde chybělo shrnutí učiva k celému ročníku, shrnutí učiva k předchozímu ročníku a podtexty k vyobrazením. Vzhledem ke skutečnosti, že učebnice je určena pro celý druhý stupeň základních škol a obsah není rozdělen podle jednotlivých ročníků, zmíněná shrnutí nejsou tak významná.

Hodnota verbálních komponentů celkově je 59 %, hodnota obrazových komponentů je 67 %. V obrazové oblasti učebnice nejsou využity umělecké ilustrace, fotografie, mapy, kartogramy, plánky, grafy ani diagramy. I když hodnota obrazových komponentů předčila hodnotu komponentů verbálních, dala by se tato oblast doplnit a upravit. V učebnici se sice objevují ilustrace, jsou však jednoduché a navíc je jich nedostatek. Spousta stran je pouze plná textu, kresby se objevují zřídka.

Celková didaktická vybavenost pracovní učebnice Etické výchovy tvoří 61 %. Tvoří ji výkladový text prostý, výkladový text zpřehledněný, shrnutí učiva k tématům (kapitolám, lekcím), doplňující texty (citace, statistické tabulky aj.), poznámky a vysvětlivky, slovníčky pojmů, cizích slov aj., nauková ilustrace, předmluva, stimulace celková, stimulace detailní, otázky a úkoly za témata, lekcemi, instrukce k úkolům komplexnější povahy, explicitní vyjádření cílů učení pro žáky, odkazy na jiné zdroje informací, grafické symboly vyznačující určité části, užití zvláštní barvy pro určité části textu, užití zvláštního písma (tučná sazba aj.), využití předsádky (schémata, tabulky aj.), obsah učebnice, členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce aj. a marginálie, výhmaty, živá záhlaví aj.

V následujících grafech je zaznamenána četnost jednotlivých komponentů všech aparátů a dále celková didaktická vybavenost v pracovní učebnici Etické výchovy:

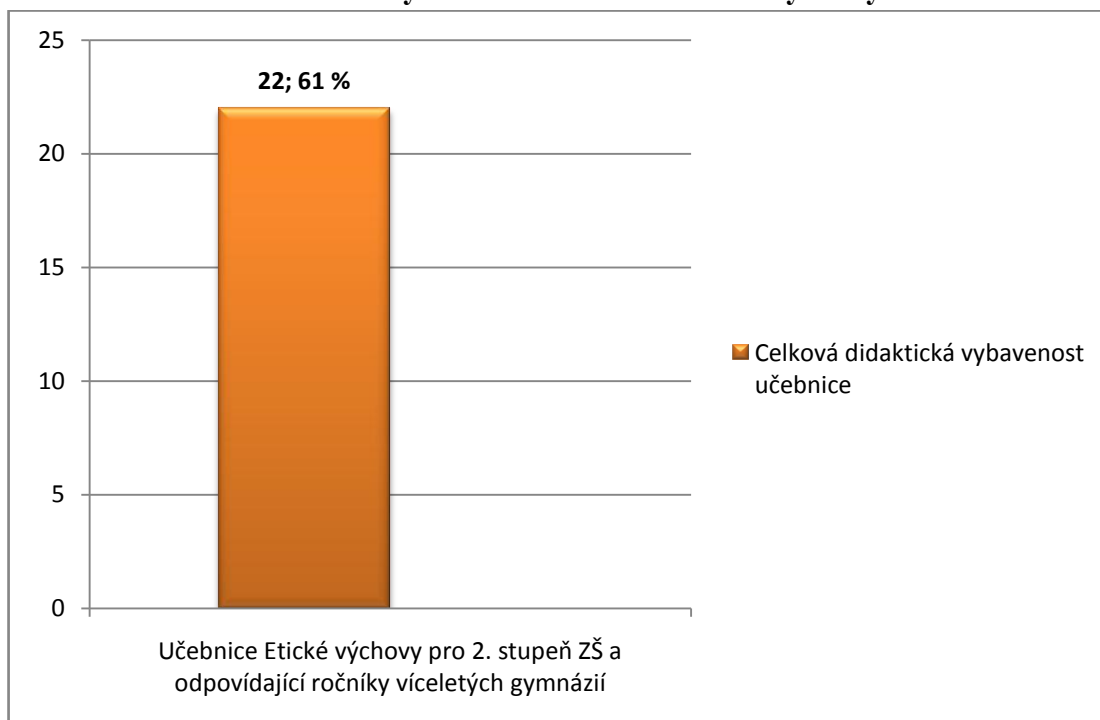
Graf č. 1: Výskyt komponentů v jednotlivých aparátech v učebnici Etické výchovy¹⁵

(Zdroj: vlastní zpracování)

¹⁵Pozn.: V grafu č. 1 jsou v jednotlivých aparátech zahrnuty verbální i obrazové komponenty.

Graf č. 2: Celková didaktická vybavenost učebnice Etické výchovy

(Zdroj: vlastní zpracování)

5.4 Vlastní hodnocení pracovní učebnice Etické výchovy

V této podkapitole zhodnotím pracovní učebnici Etické výchovy od nakladatelství Fraus ze svého pohledu, tedy z pohledu běžného uživatele, přičemž je přirozené, že takové hodnocení nabývá místy i subjektivního rázu. Tak= vymezím pozitivní i negativní stránky podle subjektivních pocitů a názorů, budu se vyjadřovat ke konkrétním kladům a záporům pomocí komentářů a případně budu navrhopvat možná doplnění či úpravy jednotlivých bodů. V závěrečné fázi této podkapitoly shrnu pozitiva a negativa ve vytvořené přehledné tabulce.

U pracovní učebnice Etické výchovy (Fraus, 2013) mě na první pohled zaujal výrazný odstín oranžové barvy její obálky (viz Příloha č. 2). Pokud bychom se podívali na řadu učebnic od nakladatelství Fraus, téměř všechny jsou zpracovány v jednotném duchu, zvláště učebnice jednotlivých výchov (Mediální výchova, Výchova k finanční gramotnosti, Občanská výchova, Hudební výchova apod.).

Když jsem učebnici otevřela a prolistovala, zjistila jsem, že oranžová barva je použita i uvnitř. Na jednu stranu sladěné barvy, na druhou stranu mě zklamalo využití nevýrazných barev. Stránky jsou čistě bílé (z předšátky učebnice se dozvídáme, že jsou strany vytištěné na běleném papíře bez použití chlóru a vyrobené šetrnými postupy

k životnímu prostředí, což má samozřejmě plus), záhlaví, nadpisy, okraje a ohraničení použitých textů jsou v jednotném světlém odstínu zmíněné oranžové. Případná schémata a obrázky jsou v barvě šedé. Vzhled vnitřní části učebnice tak na mě působí mdle (ukázka strany z učebnice je v Příloze č. 3). Podle obrázků na zadní obálce této učebnice, kde jsou vyobrazeny učebnice dalších výchov od nakladatelství Fraus, předpokládám, že vzhledem k barvám jednotlivých učebnic každá z nich využívá barvy obálky i uvnitř. Tuto hypotézu jsem si ověřila na stránkách nakladatelství Fraus (www.fraus.cz). Co se však týče zkoumané učebnice Etické výchovy, přikláním se k tomu, že mohly být využity výraznější barvy, nebo alespoň jednotlivé části obsahu (tabulky, rámečky s citáty, teorie apod.). Nehledě na skutečnost, že ilustrace, které se v učebnici nacházejí, jsou taktéž jen světle oranžovo-šedé.

Navázala bych nyní na strukturu textu. Jak jsem již psala, tato učebnice je zpracována v souladu s RVP ZV a je rozdělena podle 10 témat, která RVP ZV vymezuje. V záhlaví vždy najdeme název tohoto tématu, ke kterému se vztahuje daná lekce. Pod tímto tématem nalezneme hlavní nadpis (např. *Umíme se dorozumět?*), který již napovídá téma a obsah lekce. Pod hlavním nadpisem následují názvy několika podtémat, přičemž opět musím narazit na barvu – všechny nadpisy, včetně záhlaví, hlavního nadpisu i podnadpisů jsou oranžové, což mi přijde nešikovné. Na stránkách se nacházejí texty, v některých kapitolách (rozuměj v tématech podle RVP) se objevuje i několik textů jdoucích téměř po sobě. Najdeme hojně citáty a stručné medailonky o autorech textů, dále odstavce s teorií (s názvem *Trocha teorie*), které mi však místy přijdou chaotické. Mezi dva odstavce s teorií jsou kolikrát vloženy otázky či úkoly a text je tak znepřehledněný. Také bych onu *Trochu teorie* ohraničila či jinak zvýraznila. Zbytek stránek tvoří zmíněné otázky, úkoly, tabulky či schémata. Co se mi jeví naprosto zbytečné, jsou široké, nevyužité pravé okraje stránek, kde se zřídka objevují vysvětlení nějakého pojmu či zadání úkolu. V okrajích se sice nalézají i medailonky a citáty, avšak zbytek okrajů není využit v plné míře a mnoho stran působí dojmem, že „zejí prázdnotou“. Okraje bych využila například k vhodným ilustracím, začlenila bych více pojmů, nebo bych dala prostor žákům, aby místo využili k vlastním návrhům a nápadům. Kladně hodnotím shrnutí v rámečku za každou lekci (tématem RVP ZV), kde jsou vymezeny nejdůležitější pojmy a klíčové body.

Co se týče ilustrací, nejen že jsou vykresleny stejným odstínem oranžové a šedé barvy, jakým je vykreslen i zbytek učebnice, navíc se však jedná o „nic neříkající“ obrázky, které se většinou vážou k textu. Ilustrace jsou jednoduché a často zabírají téměř půl strany. Je pochopitelné, že by učebnice vyšla daleko draž s nákladnějším tiskem jiných,

lepších barev, nabídla bych tedy v tomto ohledu variantu černo-bílých obrázků, které by si žáci mohli alespoň sami vymalovat. Mohla by to být zároveň vhodná motivace za splnění úkolů a cvičení. Ačkoliv se jedná o učebnici pro druhý stupeň, připadá mi tahle varianta přínosnější, než dát žákům v případném zbylém čase prostor k nekázni.

Nyní bych chtěla vyzdvihnout a kladně ohodnotit výběr textů. Za nejvhodnější a nejlépe vybrané texty bych označila příběhy od Bruna Ferrera, které se podle mého názoru do výuky Etické výchovy skvěle hodí. Nejsou dlouhé, mají hloubku a poskytují obrovský prostor k zamyšlení a diskuzím. I když příběhy Bruna Ferrera nutí pozastavit se nad vážnou pointou, ne náhodou mají název *Příběhy pro potěchu duše/Další příběhy pro potěchu duše*, jelikož tyto krátké povídky člověka umí nabudit a motivovat, častokrát i vykouzlit úsměv na tváři. A o to podle mě v Etické výchově jde – ne moralizovat, ale vhodným způsobem navnadit žáka, aby i těžší téma ho přimělo činit pozitivní věci. Veliké plus uděluji i za skutečnost, že jsou příběhy Bruna Ferrera v učebnici použity často. Sama jsem s jeho knihou *Další příběhy pro potěchu duše* pracovala na praxi a bylo to velmi přínosné. Chtěla bych však ocenit výběr i jiných autorů, například Roberta Fulghuma, který je jedním z oblíbených současných autorů úvahových povídek s vtipnou pointou, dále Jiřího Žáčka, Jiřího Suchého, Jaroslava Seiferta (oceňuji velmi vhodně vybraný úryvek z knihy *Všecky krásy světa* k tématu vzájemné úcty), dále mne velmi zaujal text od Ludka Štěrby, který nastiňuje problematiku práce na banánových plantážích či text od Táni Fischerové o mamince s postiženým synem. Hned v prvním tématu se také objevuje text, v němž se žáci poprvé setkají s hrdinou Hugem. Píši poprvé proto, že když budete dále listovat učebnicí, zjistíte, že se v každém tématu nalézá text, který se právě kolem Huga točí. Hugo je 15letý mladík z planety Rapata a v jednotlivých lekcích se objevuje v kratších textech, kdy se setkává s různými situacemi z běžného lidského života. Líbí se mi, že je učebnicí prostoupená postava, se kterou se žáci budou setkávat v každém tématu, což však zjistí až ve druhé lekci, neboť Hugo není představen jako přímý průvodce učebnicí. Huga bych tedy klidně seznámila s žáky již před první kapitolou, doplnila bych jeho ilustraci a používala bych ho jako někoho, kdo bude žáky provázet celý rok i mimo práci s učebnicí. Podobný námět byl doporučován i pedagogy s víceletou zkušeností z praxe, kteří od září až do června používají konkrétně Ester – imaginární žákyni, která v průběhu září „přejde“ do konkrétní třídy a zápasí se všemi mnohými problémy – nepřijetím, šikanou, rozvádějícími se rodiči, přestěhováním, dospíváním apod. Tato metoda, která je údajně velmi efektivně využívána, jelikož se žákům líbí mít „imaginární spolužačku“ a řešit její problémy, do kterých se snadněji vcítí, se mi velmi zalíbila a ihned

jsem si na ni při textech s Hugem vzpomněla. Proto bych ho využila stejně a předkládaná témata a řešení problémů v Etické výchově bych zakomponovala do jeho role.

Ještě bych chtěla k textům dodat, že mnohé z nich jsou až přehnaně dlouhé. Je patrné, že učebnice by byla z hlediska rozvoje čtenářské gramotnosti vhodná, avšak v hodinách Etické výchovy bych osobně věnovala více času diskuzím, aktivity a řešení problémů, které sice dané texty předkládají, ale tím právě zabírají čas na rozvoj žádaných kompetencí. Jakožto studentka českého jazyka a literatury sice oceňuji mezipředmětové vztahy (dále jen MV) s tímto oborem, avšak chybí mi zde přesah i do jiných předmětů, například do cizích jazyků, na které jsou v dnešním světě kladeny vysoké nároky. Nebrala bych to jako závazné, ale pro doplnění by právě v oněch nevyužitých okrajích mohly být uvedeny klíčové pojmy v anglickém a německém jazyce. Alespoň minimální přesah MV bych očekávala také např. ve vztahu k dějepisu či zeměpisu.

Co mi v učebnici chybí je slovník zkratk. Hned v první kapitole se žáci setkají s úkolem, aby vyhledali v *SCS*, co znamená slovo komunikace. Vyučující samozřejmě ví, že se jedná o Slovník cizích slov, vzhledem k tomu, že je však učebnice vytvořená pro celý druhý stupeň ZŠ, mladší žáci by mohli mít problém se vůbec zeptat učitele na význam. Kromě již zmíněné zkratky *SCS* se objevuje zkratka *PA*. Váže se převážně k aktivitě kreslení, avšak není mi jasný její význam. Můžu tak pouze hádat, co zkratka znamená – papírový arch? Netuším. Do učebnice bych rozhodně vložila seznam použitých zkratk.

Podle mého názoru také mohli autoři více propracovat pokládání otázek k textům, mnohdy nejdou otázky do hloubky a mohlo by jich být více. Na druhou stranu je na vyučujícím, které otázky využije a které sám přidá, zda se bude celistvě řídit učebnicí.

Negativně bych tedy ohodnotila nevýrazné barvy učebnice, nevyužitě okraje, časté dlouhé texty (v rozporu s výhodou rozvoje čtenářské gramotnosti), málo rozvinuté otázky a MV pouze s českým jazykem a literaturou.

Pozitivně bych hodnotila zmíněné citáty, které se vážou k tématům a textům, dále medailonky, uvedené zdroje textů, takže si žáci mohou dohledat knihy, které by je případně zaujaly více a chtěli si je přečíst, kladně hodnotím také využití práce se Slovníkem cizích slov, jako češtinář podporu rozvoje čtenářské gramotnosti, ač bych ji raději využívala v rámci českého jazyka a literatury, dále oceňuji soulad s tématy RVP ZV a taktéž poslední stranu učebnice, na které nalezneme přehled Etické výchovy podle RVP ZV – popis předmětu, očekávané výstupy, MV, průřezová témata a klíčové kompetence.

Celkově bych pracovní učebnici Etické výchovy od nakladatelství Fraus hodnotila pozitivně, avšak jako učitel bych ji používala spíše jako oporu a zdroj vhodných textů pro výuku Etické výchovy.

Tab. č. 4: Vlastní hodnocení pracovní učebnice Etické výchovy

POZITIVA	NEGATIVA
Práce se Slovníkem cizích slov	Chybí seznam zkratk
Citáty	Nevyužité okraje
Uvedené zdroje	Nevhodně položené otázky
Medailony	Použití nevýrazných barev
Příběh Huga	Hugo není představen jako průvodce
Didaktické metody	Otázky nejdou do hloubky
Vybraní autoři	Nejsou MV s cizími jazyky
Rozvoj čtenářské gramotnosti	Dlouhé texty
MV s ČJ a LIT	MV pouze s ČJ a LIT
Soulad s RVP ZV	Nicneříkající obrázky
Přehled Etické výchovy dle RVP ZV	

(Zdroj: vlastní zpracování)

6 NÁVRHY AKTIVIZUJÍCÍCH METOD V ETICKÉ VÝCHOVĚ

V této kapitole předkládám vlastní pracovní listy s návrhy aktivizačních metod, které by podle mého názoru bylo vhodné zakomponovat do výuky Etické výchovy. Tyto metody a hry byly vytvořeny v rámci projektu IGA (reg. č. IGA_PdF_2017_024) s názvem *Etická výchova – výzvy a příležitosti* na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Jednotlivé pracovní listy jsou řazeny podle témat RVP ZV.

6.1 Téma dle RVP ZV: Mezilidské vztahy a komunikace

Název: *Etiketa: Umím pozdravit, umím správně podat ruku, umím se představit*

Pomůcky:

Kartičky s rolí (ředitel - učitel - žák, nadřízený – zaměstnankyně, nadřízený – zaměstnanec, kamarádka – kamarád, dvě kamarádky apod.)

Cíl:

Cílem této aktivity je naučit žáky zdravit, respektive ovládat pravidla zdravení, dále naučit žáky správně podat ruku a pravidla představování se.

Čas:

30 - 45 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Aktivita má žákům usnadnit osvojení si pravidel zdravení, podání si ruky a představování se.
- 2) Žáci dostanou kartičku s určitou rolí, najdou si své dvojice (nebo trojice) a před tabulí sehrají scénku, kdo by první koho pozdravil, kdo by komu první podal ruku a kdo by se první představil.

Téma dle RVP ZV: Mezilidské vztahy a komunikace

Název: *Neverbální komunikace: Živé pexeso*

Pomůcky:

Kartičky, kolíčky/špendlíky

Cíl:

Cílem je prostřednictvím neverbální komunikace (pantomimou) najít „živou“ dvojici.

Čas:

30 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Žáky vyzveme, aby si stoupli vedle sebe do řady před tabuli. Každému z nich přišpendlíme na záda kartičku/papír s danou situací či slovem. Je žádoucí sudý počet žáků. Žáci budou tvořit tzv. živé pexeso, avšak nebudou vědět, co mají na kartičce.
- 2) Žáky dále vyzveme, že od začátku aktivity nesmějí mluvit a mohou se dorozumívat pouze pantomimou, neverbální komunikací.
- 3) Poté se žáci roztrouší po třídě a v naprostém tichu budou hledat svou dvojičku tím způsobem, že k někomu přistoupí, podívají se navzájem, co má dotyčný napsáno na zádech, pokusí se mu danou situaci ukázat pantomimou, aby dotyčný žák věděl, co je zač a následně budou hledat spolužáka se stejnou situací, popř. se stejným slovem.
- 1) Kdo najde svou dvojici, předstoupí před tabuli a počká se na zbytek třídy. Poté si vzájemně třída sdělí své pocity při aktivitě a zamyslí se nad pocity němých lidí.

Komentář:

- Situace či slova mohou být zcela libovolná.
- Návrhy situací:

Žehlím prádlo.

Nakupuji.

Venčím psa.

Lovím ryby.

Kácím strom.

Přebaluji dítě.

Píšu dopis.

Hraji na housle.

Čekám na vlak.

Apod.

Téma dle RVP ZV: Mezilidské vztahy a komunikace

Název: *Adopce homosexuálním párům?*

Pomůcky:

Papír, psací potřeby

Cíl:

Cílem je prostřednictvím této aktivity žákům sdělit, že vše má své pro a proti a je důležité o každé situaci uvažovat ze všech úhlů pohledu. Zároveň se při této aktivitě žáci naučí argumentovat, respektovat názory druhých a neskákat do řeči, když mluví někdo jiný.

Čas:

35 - 40 minut

Věk:

Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Žáky rozdělíme na dvě velké skupiny, které utvoří hlouček daleko od sebe.
- 2) Každá skupinka dostane papír a bez ohledu na jejich přesvědčení o dané problematice přidělíme skupince názor ANO a NE, který budou muset zastávat po celou dobu trvání aktivity.
- 3) Žáci dostanou dostatek času na sepsání argumentů proč povolit (druhá skupinka proč nepovolit) homosexuálním párům adopci dětí.

- 4) Až budou žáci připraveni, vyzveme první skupinku, aby vyslovila svůj první argument, který napsala. Žáci musí být upozorněni, že vždy mluví jen jeden žák, kdo bude chtít něco říct, musí se přihlásit a předat si slovo. Na každý argument bude reagovat druhá skupinka, nesmí se však křičet a skákat do řeči.
- 5) V závěru aktivity si žáci sednou na svá místa a odpoví na otázku, kdo byl ve skupince, ve které obhajoval opravdu svůj názor a vnitřní postoj na danou problematiku, zda změnil/nezměnil názor, zda uznává některé názory druhé skupinky a jak se při aktivitě žáci cítili.

Komentář:

- Tato aktivita je velmi náročná na čas, je velmi pravděpodobné, že se k diskuzi bude muset vyučující vrátit další vyučovací hodinu. Aktivita je vhodná i pro další kontroverzní témata, např. trest smrti, eutanazie apod.

Téma dle RVP ZV: Mezilidské vztahy a komunikace

Název: *Netiketa aneb etiketa na internetu*

Pomůcky:

Papíry, psací potřeby

Cíl:

Cílem aktivity je uvědomit si, že i na internetu se musíme řídit určitými pravidly.

Čas:

30 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 2) Žáky vyzveme, aby utvořili skupinky.
- 3) Každá skupinka obdrží papír. Úkolem žáků bude sepsat co nejvíce pravidel chování na internetu.
- 4) V závěru aktivity předstoupí skupinky před tabuli a přečtou a okomentují svá vytvořená pravidla, společně poté třída doplní případná další pravidla.

Komentář:

- Žáci by se měli přednostně upnout na pravidla chování na internetu ve vztahu k jejich bezpečí a ochranu soukromých údajů, dále by se však měli orientovat i na téma slušného vyjadřování, správného jazykového vyjadřování, na zdvořilé reagování na pozvánky na různé události např. na facebooku apod.

6.2 Téma dle RVP ZV: Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe

Název: *Brumbálova myslánka*

Pomůcky:

Menší krabice s výřezem nahoře („urna“)

Proužek/kousek papíru pro každého žáka

Cíl:

Cílem této aktivity je vybavit si nějakou negativní vzpomínku, kdy žák někomu vědomě ublížil. Zamyslí se, jaké byly příčiny, jaké byly následky, zda negativní chování přispělo k něčemu lepšímu, zda jeho chování bylo na místě a následně proběhne diskuze na téma: kde se bere v člověku zlo?

Čas:

30 - 45 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Aktivita spočívá v rozpomínání se na některou událost/čin, kdy jsme někomu vědomě ublížili, ať už psychicky (nadávky, nepěkné věty atd.) nebo fyzicky (rvačka, facka atd.). Může to být ve vztahu k rodičům, kamarádům, cizímu člověku apod.
- 2) Žáci dostanou pár minut na výběr takové negativní vzpomínky. Každý dostane kousek/proužek papíru, na který bude vyzván danou příhodou/prohřešek stručně napsat (např. *ukradl jsem kamarádovi míč; řekla jsem mamince, že je nejhorší na*

světě apod.). Žáci musí být dopředu informováni, že tato aktivita je anonymní a nikdo si nikdy nepřečte to, co napíší.

- 3) Žáci poté jednotlivě předstoupí před tabuli k lavici, na které bude položena krabice s výřezem – Brumbálova myslánka. Do ní vhodí papírek se svou negativní vzpomínkou hned potom, co stručně nastíní příčiny jeho negativní reakce/chování (žák může, ale nemusí říct, co se stalo, je to na dobrovolnosti. Zhodnotí svůj počín a pokusí se vyjádřit názor na to, kde se bere zlo.
- 4) Na závěr celé aktivity se plná Brumbálova myslánka zapečetí, zalepí apod. a pokud to čas a prostor dovolí, vezmeme žáky a myslánku na určité místo poblíž školy, do lesa, na školní pozemek apod. a tam společně Brumbálovu myslánku zakopeme a ukryté „zlo“ tak „pohrbíme“.

Komentář:

- Žáci by nemuseli uvěřit tomu, že myslánku nikdo nevyhrabe a nepřečte si její obsah. Jako tip se dá doporučit aktivitu provést na konci školního roku, žáci by mohli vhadzovat negativní vzpomínky, které se udály během celého roku ve škole, ve vztahu k učitelům a spolužákům. Na školním dvoře by se mohla uskutečnit například grilovací párty, nebo by se mohl jen rozdělát oheň a myslánka by byla po aktivitě obřadně spálena, čímž by se smazalo vše špatné za uběhlý rok, aby si děti „zlo“ nebraly s sebou na prázdniny.

Téma dle RVP ZV: Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe

Název: *Má role v rodině*

Pomůcky:

-

Cíl:

Cílem této aktivity je uvědomit si své postavení v rodině a uvědomit si své povinnosti ve vztahu k ní. Cílem je také v žácích probudit touhu po fair-play.

Čas:

15 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Aktivita spočívá v uvědomění si své role v rodině a svých povinností.
- 2) Potřebujeme prostor, takže musíme odstranit lavice na boční strany třídy, aby se žáci mohli bez problému pohybovat po třídě směrem k tabuli.
- 3) Všichni žáci si stoupnou do řady vedle sebe do zadní části třídy. Žáky vyzveme, aby hráli férově a popravdě odpovídali na otázky. Pokud se budeme chtít ujistit, že žáci nenapodobují a nenásledují jen mimoděk své spolužáky, můžeme jim šátky zavázat oči nebo je alespoň vyzvat, aby měli oči zavřené. Žáky můžeme promíchat, aby nevěděli, kdo stojí vedle nich. Také nemusíme všechny žáky natěsnat na jednu stranu třídy, ale na všechny strany, v tom případě by se postupovalo směrem do středu třídy.
- 4) Vyučující od své katedry poté začne pokládat otázky. V případě, že by na ni žák odpověděl kladně, postoupí o krok dopředu. V opačném případě zůstane stát.
- 5) Aktivita končí ve chvíli, kdy vyučující vyčerpá otázky, nebo když se některý z žáků dostane před tabuli/do středu třídy. Následuje diskuze o poměru povinností žáků a ostatních členů jejich rodin, kdo jich má více/nejvíce/nejméně, jak by rozdělili povinnosti v rodině oni sami apod.

Komentář:

- Příklady otázek:

Umýváš/utíráš doma nádobí?

Venčíš nějaké zvířátko?

Staráš se o nějaké zvířátko?

Vodiš do školky/školy mladšího sourozence?

Vybíráš poštu ze schránky? Apod.

Téma dle RVP ZV: Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe

Název: *Výměnný obchod s hodnotami*

Pomůcky:

Kartičky

Cíl:

Uvědomit si své priority života, uvažovat nad žebříčkem hodnot a jejich cenou.

Čas:

20 – 25 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Žáci dostanou každý cca 3 kartičky s různými abstraktními/konkrétními věcmi.
- 2) Poté se roztrousí po třídě a budou „obchodovat“ – vyměňovat své kartičky podle toho, co upřednostňují. Kartičky, které obdrží na začátku a budou se jim líbit, si mohou ponechat a vyměnit jen ty zbylé.
- 3) Kdo si bude myslet, že už není za co lepšího měnit a bude spokojený se svými kartičkami, si sedne na své místo do lavice a bude vyčkávat na ostatní. Cílem není, aby každý žák vlastnil jen ty kartičky, které chtěl. Pro tuto aktivitu je užitečná skutečnost, že některým žákům jejich spolužáci nechtěli dané předměty/hodnoty směnit.
- 4) V závěru aktivity proběhne diskuze o tom, kdo byl jak úspěšný v jejich barteru a komu naopak zůstaly věci, které nikdo nechtěl. Diskuze se bude dále odvíjet podle jejich názorů a odpovědí na to, co ve svém životě hodnotí za nejdůležitější apod.

Komentář:

- Dané hodnoty se budou u žáků opakovat, takže kartičky nakopírujeme.
- Návrhy hodnot/předmětů:
 - *1 rok zdraví pro celou Tvou rodinu*
 - *6 měsíců zdraví pro celou Tvou rodinu*
 - *lék pro Tvého těžce nemocného člena rodiny*
 - *velmi nákladná operace pro člena Tvé rodiny*
 - *voda na 1 rok zdarma*
 - *pevné přátelství s kamarádem/kamarádkou*
 - *nejnovější iPhone*
 - *automobil podle Tvých představ apod.*

6.3 Téma dle RVP ZV: Pozitivní hodnocení druhých

Název: *Proti předsudkům*

Cíl:

Cílem této aktivity je poukázat na skutečnost, že člověka nelze soudit podle vzhledu a podle prvního dojmu, a na to, že vše může být jinak, než vypadá.

Pomůcky:

Obrázky různých lidí, o kterých však víme nějaké informace (masový vrah, dobrodinec, zloděj, válečný hrdina apod.)

Čas:

10 - 15 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

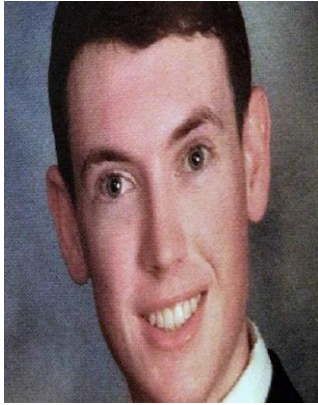
Běžně velká třída

Postup:

- 1) Na dataprojektoru nebo na papíře ukážeme žákům obrázky rozličných lidí. Záměrně vyhledáme obličej, které zkrusují jejich pravou povahu či charakter.
- 2) Žákům budeme pokládat různé otázky typu: *Kterého člověka byste pověřili hlídáním svých dětí? Kdo je vám nejvíce sympatický? Kdo naopak nejméně? S kým byste si vyšli na procházku? Který z nich má podle vás kladné stránky? Kdo spíše záporné?* Apod.
- 3) Poté žákům odkryjeme pravdu o každém vybraném člověku zvlášť. Následně proběhne diskuze o tom, kdo se jak trefil v určování povah a také o tom, zda můžeme soudit člověka podle vzhledu.

Komentář:

- Ukázka obrázku, které by se dal využít k této aktivitě:

James Holmes – masový vrah, zastřelil v kině 12 lidí, 60 lidí bylo zraněno.

Zdroj: Týden.cz. Masový vrah z kina v Auroře má zůstat beze jména [cit. dne 11. 4. 2018] [online]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/amerika/masovy-vrah-z-kina-v-aurore-ma-zustat-beze-jmena_240919.html

6.4 Téma dle RVP ZV: Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí

Název: *Morální dilemata*

Pomůcky:

-

Cíl:

Cílem této aktivity je zamyslet se nad morálními dilematy a umět odůvodnit svou volbu.

Čas:

20 – 25 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Žákům předložíme několik tzv. morálních dilemat, u kterých budeme daná témata postupně detailněji zpřesňovat a diskutovat s žáky o jejich názorech a případných změnách našich potenciálních rozhodnutí a odpovědí.

- Příklad morálního dilematu:

1a) **Tramvajová výhybka:** V rozjeté tramvaji zkolaboval řidič, vy stojíte u tramvajové výhybky a můžete ovlivnit, zda pojedou tramvaj po koleji rovně, kde pracují 3 dělníci, anebo odbočí doleva, kde pracuje 1 dělník. Nikoho z nich neznáte. Kam necháte tramvaj jet?

1b) Stejná situace, avšak onen dělník, který pracuje na levé koleji, je Franta Novák, váš rodinný známý, který má dvě malé děti. O dělnících, kteří pracují na druhé koleji, nic nevíte. Kam necháte tramvaj jet?

1c) Na levé koleji pracuje známý Franta Novák, který má dvě malé děti, na druhé koleji další 3 dělníci. O jednom z nich víte, že jeho manželka je těhotná. Kam necháte tramvaj jet?

Upraveno, převzato: About the Trolley dilemma. *The Trolley dilemma* [cit. 2017-7-31] [online]. Dostupné z: <http://www.trolleydilemma.com/>

Komentář: Pro tuto aktivitu jsem zvolila asi nejznámější dilema, tzv. tramvajové dilema. U této aktivizační metody však můžeme využít nesčetné množství situací. Vhodnou publikací k čerpání těchto situací a morálních dilemat je kniha *Etika pro děti* od Michaela Parkera (Triton, 2017). V rámci předmětu Etické výchovy bych doporučila (s ohledem na časové možnosti) nastínit každou vyučovací hodinu jednu vybranou situaci či morální dilema a věnovat této oblasti 5 – 10 minut prostřednictvím diskuze.

6.5 Téma dle RVP ZV: Komunikace citů

Název: *Rozpoznání citů a emocí*

Pomůcky:

- Papírky s danými situacemi a emocemi

Cíl:

Cílem této aktivity je vyjádřit konkrétní emoce, rozeznat emoce druhých a reagovat na ně. Dále se žáci naučí vyjadřovat emoce pomocí neverbální komunikace, především prostřednictvím pantomimy.

Čas:

15 – 20 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

1) Nachystáme si kartičky, přičemž vytvoříme vždy dvojici stejné situace, avšak s protichůdnými emocemi. Například na jedné kartičce bude situace, kdy žák napsal test na pětku a je z toho velmi rozzlobený. Na druhé kartičce bude stejná situace – test, ale dotyčný žák z něj dostane jedničku a září radostí. Můžeme klidně doplnit i třetí kartičku, například že třetí žák dostal z testu trojku a je mu to víceméně jedno.

2) Vybereme dobrovolné dvojice/trojice žáků. Každý z nich obdrží jednu kartičku tak, aby ji nikdo jiný neviděl. Přečtou si pro sebe jejich situaci a dostanou čas k tomu, aby si promysleli, jak beze slov ztvární svou roli a především konkrétní emoci.

3) Vyzveme prvního žáka, aby sehrál svou situaci a vyjádřil beze slov své emoce. Hned poté vyzveme další dva žáky, aby se k němu připojili a dohráli scénku s ním podle jejich předurčených emocí. Měli by zároveň reagovat i emoce svých spolužáků. V tuto chvíli má zbytek třídy prostor k tomu, aby si do sešitu zapsali, co podle nich jejich spolužáci zrovna prožívají a jak na svou situaci reagují.

4) Žáci, kteří scénku nehrají, by také měli registrovat, která emoce (žák) má na koho největší vliv. Například žák, který dostal jedničku, je schopen utěšit a rozradostnit žáka, který dostal pětku, nebo naopak rozzlobený žák svým chováním způsobí zlost i šťastnému žákovi.

5) Po scénkách bude třída hádat, o jaké situace se jednalo a kdo jakou prožíval emoci. Následuje diskuze o emocích, přičemž by z ní mělo vzejít, že je vhodné reagovat přiměřeně

a tak, abychom nepoškodili druhého a že přemíra kterékoliv emoce, byť pozitivní, může být na škodu. Na závěr dostanou slovo žáci, kteří sehráli pantomimou dané situace, jak se při nich cítili, jak by nejspíš jednali slovně a zda by byl ve své povaze tím, kdo by svou emoci dokázal přenést na druhého, nebo se spíše nechal ovlivnit emocí druhého.

6.6 Téma dle RVP ZV: Interpersonální a sociální empatie

Název: *Jak jsem se stal bezdomovcem*

Pomůcky:

Papír a psací potřeby

Cíl:

Cílem této aktivity je vymyslet co nejpestřejší a nejpřesvědčivější příběh konkrétního člověka, z jakých důvodů a příčin se stal bezdomovcem.

Čas:

30 - 45 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Žáci dostanou ve skupinkách papír a pokusí se vymyslet přesvědčivý a věrohodný příběh člověka, který skončil na ulici. Konkrétní osobu obdrží na papírku.
- 2) Žáci poté předstoupí po skupinkách před tabuli, představí svého člověka bez domova a přečtou jeho příběh. Po přečtení všech příběhů se tvorba žáků zhodnotí a celá třída zvolí nejlepší a nejpovedenější příběh. V závěru proběhne diskuze, zda žáci někdy potkali někoho na ulici bez domova, zda jim jich bylo líto či naopak, vyjádří svůj názor na tuto problematiku a pokusí se přijít na možnosti řešení takových situací a možnosti pomoci těmto lidem.

Komentář:

- Aktivita je vhodná pro rozvoj fantazie a zkoušku tvůrčího psaní.

Téma dle RVP ZV: Interpersonální a sociální empatie

Název: *Výměna rolí*

Cíl:

Cílem této aktivity je snažit se vcítit do určitých situací života konkrétního člověka a zjistit, že každý člověk má své problémy a trápení, se kterými se musí denně poprat. Cílem je také diskuze nad aktuálním tématem individuálního přístupu k žákům.

Pomůcky:

Kartičky s různými osobami (učitel, žák, prodavačka, zákazník, matka/otec, syn/dcera, šéf, zaměstnanec atd.) a popisem jejich momentální životní situace

Čas:

30 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 2) Aktivita je zaměřena především na vnímání druhých lidí s připuštěním jejich osobních problémů. Žáci obdrží kartičku, na které bude napsána určitá osoba – například prodavačka v obchodě. Podle počtu smyšlených osob rozdáme kartičku jednotlivci, dvojici, či skupině. U osoby najdou žáci také popis jejich momentálního rozpoložení, nálady, co zrovna prožívají, na co myslí apod.
- 3) Žáci si kartičku důkladně přečtou a pokusí se nejprve vcítit do role dané osoby a přemýšlet, jak by se v jejich kůži cítili oni. Poté budou žáci jednotlivě vybírání před tabulí a vyzváni, aby představili svou roli. Jelikož k prodavači patří zákazník, předstoupí k tabuli také žák s touto rolí.
- 4) Žáci se pokusí pojmenovat své pocity, které by v roli prožívali. Vyjádří názor, zda by měl člověk dávat na pracovišti/ve škole apod. najevo to, co právě prožívá. Kdo bude chtít, může sehrát krátkou scénku, jak by to v dané situaci vypadalo, kdyby člověk reagoval negativně i pozitivně. Nakonec se pokusí vyjádřit pocity toho druhého, tedy prodavačka se zamyslí nad chlapcovými pocity a naopak atd.
- 5) Na závěr celé aktivity proběhne diskuze o tom, zda někdy žáci přemýšleli nad tím, proč byl na ně někdy nějaký člověk protivný/zlý a jaké to mohlo mít příčiny. Dále

by se navodilo téma, do jaké míry by se měl zachovávat ve škole individuální přístup a jak moc ovlivňuje výkon ve škole. Ve zbylém čase by žáci navrhovali možná řešení, jak se v různých situacích poprat s daným problémem.

Komentář:

- Možné varianty kartiček osob a situací:

1) **Prodavačka za pokladnou v supermarketu** – už 7 hodin sedíte za pokladnou, bolí vás záda a před chvílí si na vás vylil zlost pán, který si špatně spočítal nákup, a tak mu chyběly peníze. Místo, aby uznal svou chybu, křičel na vás přede všemi, že jste špatně namarkovala nákup a nikdo se vás nezastal. Poté přijde malý chlapec a vyskládá na pás asi 30 lízátek, jste roztržitá a musíte počítat stále dokola od začátku, až dostanete zlost na chlapce, jedno lízátko vám spadne na zem a rozbije se.

1a) **Malý chlapec v obchodě** – zítra máš narozeniny a chceš donést do třídy lízátko. Na lízátko sis ušetřil ze svého malého kapesného a moc se těšíš, až lízátko ve škole rozdáš. Doufáš, že si tím navíc usmíříš kamaráda Mirka, se kterým jste se včera nepohodli, hlavně kvůli němu jsi šel do jediného obchodu, kde mají modré lízátko, které má Mírek nejradši. V obchodě bylo přesně 30 lízátek, tak ti to krásně vyšlo. A jen jedno jediné modré. Když přijdeš šťastný k pokladně, lízátko ti markuje protivná a mračící se prodavačka, která se nemůže dopočítat a v závěru jí spadne ono vytoužené modré lízátko a rozbije se.

2) **Lékař** – máš noční směnu, už je k ránu a jde na tebe únava, ale sanitka zrovna přiváží mladou ženu, do které před chvílí nabouralo auto. Havárie byla obrovská a ty víš, že žena nemá šanci přežít, přesto se snažíš ze všech sil a věříš v zázrak, bohužel žena na sále zemře. Na chodbě už čeká její manžel a dvě malé děti na to, s jakou větou přijdeš.

2a) **Manžel ženy, která právě zemřela po autohavárii** – právě ti zavolali z nemocnice, že dovezli tvou manželku, do které nabouralo auto. Jsi doma se dvěma malými dětmi a nemáš nikoho, kdo by je rychle pohlídal. Musíš je ostře probudit ze spánku, obléct a rychle s nimi vyrazit do nemocnice. Službu má unaveně vzhlízející doktor, kterého podezíráš, že neudělá všechno pro záchranu tvé

ženy. Tvé děti nic nechápou a při čekání na chodbě pláčou a nejsou k utišení. Když už máš nervy na pochodu, vyjde lékař ze sálu a tiše ti oznámí, že tvá žena nepřežila.

3) **Učitel** – celý večer jsi přemýšlel, jak uchopit písemku pro svého žáka, který propadá z matematiky a není ti to lhostejné, protože víš, že je dobrý v jiných předmětech a je to docela hodný hoch. Víš, že se mu právě rozvádí rodiče, ale měl bys být ke všem stejně spravedlivý. Sestavíš nakonec písemku tak, aby mohl tvůj žák vypočítat alespoň ty nejjednodušší příklady, a přípravou písemky strávíš tolik času, že zrušíš kino se svou snoubenkou, která s tebou kvůli tomu celý večer nepromluví. Když ráno předložíš žákovi písemku, vzdorovitě ji odmítá napsat a není s ním rozumná řeč.

3a) **Žák** - rozvádí se ti rodiče, trápíš se, protože zrovna včera jsi byl svědkem jejich nepěkné veliké hádky. Byl jsi z toho tak nešťastný, že veškeré učení šlo stranou, přestože máš psát velkou písemku z rozsáhlého tématu z předmětu, který ti nejde a záleží ti na známce, kterou dostaneš. Když přijdeš ráno do třídy, těšíš se, že najdeš útěchu u spolužačky, která se ti už dlouho líbí, ale vidíš, že si k ní přesedl tvůj spolusedící a zároveň nejlepší kamarád a neznají se k tobě. Máš vztek na celý svět a rozhodneš se pomstít rodičům tím, že písemku nenapíšeš, čímž ti hrozí opakování ročníku.

3b) **Rozvádějící se maminka** – včera ses pohádala s manželem, se kterým jsi v rozvodovém řízení a se kterým se nedá rozumně domluvit. Křičeli jste po sobě kvůli penězům, kvůli svěření syna do péče a kvůli tomu, že po tobě chce, aby ses vystěhovala z vašeho bytu. Do toho ti onemocněla tvoje stará maminka, o kterou se nemá kdo postarat, a ke všemu volají ze školy, že tvůj syn propadá z matematiky a ať se co nejdřív dostavíš do školy. Protože už situaci nezvládáš, bereš předepsaná antidepresiva a jejich vlivem zaspíš přípravu syna do školy na jeho rozhodující písemku.

6.7 Téma dle RVP ZV: Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů

Název: *Konflikty v našem životě*

Pomůcky: -

Cíl:

Cílem této aktivity je probudit v žácích chuť řešit konflikty, se kterými se běžně setkáváme, nahlédnout na ně ze všech úhlů pohledu a probudit v žácích touhu po spravedlnosti.

Čas:

35 – 40 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Žáky rozdělíme do skupinek. Každé skupince přiřadíme jedno téma – *konflikt ve škole, konflikt v práci, konflikt v autobuse, konflikt na přechodu, konflikt v nemocnici, konflikt v obchodě* apod.
- 2) Žáci dostanou zhruba 15 - 20 minut na to, aby vymysleli problematickou situaci, která se může přihodit na konkrétním místě (např. krádež v obchodě). Do každého konfliktu zakomponují žáci minimálně 4 osoby a vymyslí, jak by se při nastalém konfliktu mohli jednotliví aktéři chovat/zachovat.
- 3) Poté budou jednotlivé skupinky vyzvány, aby představili svůj konflikt, sdělí třídě, jaké role přiřkli svým „aktérům“ a „svědkům“ konfliktu a následně se pokusí říct, jak by se měli dané osoby správně zachovat a problém vyřešit. Sami také určí, kdo daný konflikt zavinil a nese za něj odpovědnost.

6.8 Téma dle RVP ZV: Reálné a zobrazené vzory

Název: *Hrdinové*

Pomůcky:

- Tabulka se jmény různých hrdinů a osobností, kladných i záporných

Cíl:

Cílem této aktivity je zamyslet se nad reálnými a zobrazenými vzory, nad vzory kladnými a také pochybnými idoly, dále je cílem této aktivity poukázat na vlastnosti předložených osobností a zamyslet se nad smyslem vzorů, kterými můžeme být i my sami.

Čas:

20 – 25 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Žákům promítneme přes dataprojektor (nebo předložíme na papíře) tabulku se jmény (můžeme i s obrázky) vybraných hrdinů a osobností. V tabulce se budou objevovat jména jak kladných, tak i záporných osobností. Poslední buňka zůstane záměrně prázdná.
- 2) Žáci dostanou 5 minut na to, aby si na papír či do sešitu roztřídili osobnosti na kladné a záporné. U osobností, které nebudou znát, si poznačí otazník. Zároveň si ke každé osobnosti žáci napíší 1 – 3 vlastnosti, které by s danými osobami spojili.
- 3) Poté budou žáci vyzváni, aby sdělili, kam kterou osobnost zařadili. Žádoucí je i situace, kdy někdo zařadí konkrétní osobnost mezi kladné osobnosti a jiný žák naopak do záporných (typickým příkladem by mohl být Václav Havel). Tato zařazení mohou vyvolat očekávanou diskuzi. Následně budou žáci hlásit vlastnosti, které k daným osobám přiřadili.
- 4) V této chvíli bychom měli zahájit (pokud se již nestalo) diskuzi na téma hrdinové a naše vzory. Žáci budou z tabulky vybírat, koho považují za hrdinu či případně za vzor, okomentují, proč může být daná osobnost vzorem a zároveň vyberou osoby, které vzorem či hrdinou být nemůžou a odůvodní proč.

5) V poslední fázi budou žáci vyzváni, aby si do prázdného místa tabulky dosadili své jméno a popřemýšleli, v čem by mohli sami být vzorem pro ostatní. Pak každý žák napíše na kousek papíru jméno spolužáka (anonymně), který by pro něj mohl být případným vzorem, napíše proč a hodí papírek se jménem do klobouku. Vyučující bude číst nahlas papírky a na závěr se vybere žák, který bude zmíněn nejčastěji. Ten se stane třídním „hrdinou“ či „vzorem“.

JAN HUS	J. V. STALIN	MATKA TEREZA
T. G. MASARYK	MILADA HORÁKOVÁ	USÁMA BIN LÁDIN
ADOLF HITLER	KLEMENT GOTTWALD	MIREK DUŠÍN
PAPEŽ FRANTIŠEK	VÁCLAV HAVEL	ALBERT SCHWEITZER
PŘEMYSL PITTER	NICHOLAS WINTON	<i>(doplň své jméno)</i>

Komentář: Konkrétní osobnosti si každý vyučující může upravit podle svého. Doporučuji záměrně vybírat i takové osobnosti, které žáci pravděpodobně nebudou znát, aby si rozšířili vědomosti o často zapomínaných, ale významných lidech.

6.9 Téma dle RVP ZV: Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování se, dělení se, spolupráce, přátelství

Název: *Jsem tady pro tebe*

Pomůcky:

- Arch pro každého žáka

Cíl:

Cílem této aktivity je přimět žáky udělat něco pro své spolužáky, pomoci jim, rozdělit se s nimi o něco, prožít s nimi něco hezkého. Cílem je zároveň pěstovat dobré vztahy ve třídě a probudit v žácích chuť udělat něco pro druhého, aniž bych za to chtěla něco nazpátek.

Čas:

1 měsíc

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

1) Každý žák ve třídě obdrží na začátku měsíce svůj vlastní arch s tabulkou, ve kterých bude přehled skutků, které má v rámci jednoho měsíce splnit.

2) Žáci si vyplní své jméno a příjmení a pokusí se vymyslet své vlastní motto k tomuto projektu (například „*pomáhám vždy a rád*“). Následně si stanoví cíle, kterých chce ve svém projektu dosáhnout. Cíle budou zaměřeny na pomoc spolužákům, přičemž musí každý žák udělat něco prospěšného pro všechny své spolužáky. Skutky bude do archu zapisovat až poté, co je vykoná.

3) Do archu bude žák sbírat podpisy jednotlivých spolužáků, kterým již s něčím pomohl nebo prokázal nějakou službu. Aby nedošlo k tomu, že žáci si budou vzájemně podepisovat archy, aniž by pro ostatní něco udělali, musí si zároveň sbírat „*důkazy*“ o svých skutcích. Například fotku (ze společné procházky apod.), obal od čokolády, o kterou se s daným spolužákem rozdělí, materiál z případného doučování spolužáka apod.

4) Své „*důkazy*“ žáci zpracují do koláže či portfolio, které za daný měsíc vytvoří. Na první stránku nalepí svůj arch s nasbíranými podpisy.

5) Na konci měsíce bude celá vyučovací hodina věnována vytvořeným portfolio. Každý žák představí svůj arch, své portfolio či koláž a odpoví na následující otázky:

- *Který skutek pro tebe byl nejtěžší/nejsnadnější?*

- *Jak ses cítil při konání svých skutků?*

- *Očekával jsi něco na oplátku?*

- *Zlepšily se některé vztahy se spolužáky, se kterými ses dříve tolik nebavil?*

- *Bavilo tě konat dobré skutky?*

- *Do kterého skutku se ti chtělo nejméně? Proč?*

- *Do kterého skutku se ti chtělo nejvíce? Proč?*

- *Měl jsi větší radost, když jsi plnil skutek ty, nebo když je plnili jiní pro tebe?*

Apod.

Jméno a příjmení:	
Motto:	
SKUTEK	PODPIS ŽÁKA
<i>Pomohl jsem Danovi s matematikou, protože mu nejde a já jí rozumím.</i>	
<i>Zahrál jsem si s Markem fotbal, i když s ním moc nekamarádím.</i>	
<i>Rozdělil jsem se o sladkost s Karolínou.</i>	
<i>Doprovodil jsem Lenku domů, když jí bylo špatně. (...)</i>	

6.10 Téma dle RVP ZV: Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy

Název: *Třídíme správně odpad*

Cíl:

Uvažovat o smyslu třídění odpadu. Uvědomit si důležitost třídění odpadu a umět správně roztřídit druhy odpadků do příslušných kontejnerů.

Pomůcky:

Makety kontejnerů (ruličky od toaletního papíru/krabičky oblepené barevným papírem podle druhu kontejneru)

Miniatury potravin, spotřebičů, oblečení apod. nebo kousky daného odpadu (kousek papíru, alobalu atd.). „Odpadky“ nachystáme do sáčků, kolik skupinek, tolik sáčků s odpady a tolik sad kontejnerů. Odpadky vybíráme tak, aby byl využit každý vyrobený druh kontejneru, můžeme vyrobit pouze základ (plast, papír, sklo, směsný odpad), ale také kontejner pro elektroodpad, nebezpečný odpad, kartonový odpad či speciální kontejner pro oblečení, obuv a hračky, které ještě najdou své využití.

Čas:

20 – 25 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Aktivita je zaměřena především na uvědomění si důležitosti třídění odpadu a jeho recyklace. Žák se naučí správně třídít odpad a zamyslí se nad užitkem této činnosti a jejího vlivu na životní prostředí.
- 2) Nejprve žákům pustíme prezentaci/podáme výklad o třídění odpadu a diskutujeme s nimi o důležitosti této činnosti.
- 3) Žáky poté rozdělíme do skupin podle počtu sad kontejnerů, např. 3 – 5 žáků na jednu sadu. Každá skupina dostane sadu barevných kontejnerů a sáček s odpadky. Úkolem je co nejdříve správně roztřídit miniatury odpadků do příslušných kontejnerů.
- 4) Na závěr aktivity proběhne kontrola a vzájemné opravování případných chyb.

Komentář:

- Žákům můžeme dát možnost vymyslet, jak využít konkrétní druhy materiálů doma, aniž by danou věc vyhodili do kontejneru. Aktivita tak nabude ráz kreativního myšlení a tvořivé činnosti žáků, kterou pak můžeme mezipředmětově spojit s výtvarnou výchovou, kdy si žák do hodiny přinese kousek plastu, papíru apod. a vytvoří z něj nějaký výrobek.

Téma dle RVP ZV: Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy

Název: *Adoptuj si dědečka, adoptuj si babičku!*

Pomůcky:

Pohlednice, papíry, psací potřeby

Cíl:

Cílem je v žácích probudit zájem o starší opuštěné lidi, uvědomit si jejich existenci a prokázat dobrodiní těmto lidem.

Čas:

45 minut ve škole, libovolný čas v terénu

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Nejprve si určíme, zda žáky vezmeme prvně za staršími lidmi, nebo zajistíme pouze jména starších lidí v nejbližším zařízení pro tyto osoby, kterým žáci budou posílat vzkazy/dopisy/dářečky apod.
- 2) Při první variantě s žáky navštívíme toto zařízení, pobudeme u vybraných osob, které si to budou přát a se kterými akce bude domluvena, rozdělíme žáky do menších skupinek a každou skupinku pošleme za určitým člověkem. Skupinka se s danou osobou seznámí, představí se jí a bude se snažit s ní komunikovat.
- 3) Po návštěvě žáci další vyučovací hodinu představí svého „adoptovaného dědečka/babičku“, a poté dostanou čas vymyslet pro něho/ni něco, co je rozveselí a udělá jim radost. Fantazii se meze nekladou. Mohou vybrat příběh z knihy nebo vymyslet sami krátký příběh, který by danému člověku při další návštěvě přečetli, napsat jim dopis/pohled, vyrobit dárek, nacvičit scénku apod.

Komentář:

- Tuto aktivitu je vhodné využít poté, co s žáky navštívíme určité místo, kde je možné setkat se staršími lidmi (domov důchodců, místo odpočinku, nemocnice apod.), samozřejmě s jejich souhlasem a domluvou dopředu. Aktivita se dá provozovat například kolem Vánoc, kdy si žáci mohou připravit koledy za doprovodu hudebního nástroje, přání do nového roku apod. Bylo by vhodné žáky podněcovat v dobrovolné činnosti a odměnit je nějakou formou v rámci celého školního roku za dobrovolnickou mimoškolní aktivitu.

Téma dle RVP ZV: Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy

Název: *Etiketa: Umím se oblékat do společnosti*

Pomůcky:

Vystřihnutý panáček a panenka z papíru (do každé skupinky)

Kartičky s obrázky různých druhů oblečení (sako, rifle, šaty apod.)

Cíl:

Cílem této aktivity je naučit žáky umět se správně obléct na různé kulturní akce s důrazem na divadlo. Žáci by měli být schopni určit, jaké oblečení je vhodné na daný typ akce a osvojit si tak etiku oblékání.

Čas:

10 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Aktivita spočívá ve výběru správného oblečení na konkrétní událost.
- 2) Žáci budou rozděleni do skupinek, každá skupinka obdrží vystřihnutého panáčka i panenku z papíru. K tomu obdrží obálku s kartičkami s obrázky kusů oblečení a zadanou jednu kulturní událost/akci.
- 3) Žáci se budou snažit vybrat to nejvhodnější oblečení, jaké by si panáček a panenka měli na událost vzít a „obléknou“ je.
- 4) Na závěr každá skupinka předstoupí před tabuli a představí své panáčky. Měli by zdůvodnit, proč zvolili právě takové oblečení.

Téma dle RVP ZV: Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy

Název: *Etiketa: Jdeme do restaurace*

Pomůcky:

-

Cíl:

Cílem této aktivity je naučit žáky pravidla při návštěvě restaurace za doprovodu opačného pohlaví.

Čas:

40 minut

Věk:

Základní škola / Střední škola

Velikost skupiny:

Běžně velká třída

Postup:

- 1) Nejprve vybereme dobrovolné dvojice žáků chlapec - dívka. Každá dvojice půjde vždy s vyučujícím za dveře na chodbu a ten jim zadá některé pravidlo při návštěvě restaurace (např. žena si vybírá místo u stolu a usedá k němu první).
- 2) Před sehráním dané scénky třídu upozorníme, o jakou situaci se jedná (např. vybírání si místa u stolu).
- 3) Dvojice sehraje třídě scénku správně i nesprávně, úkolem třídy je uhodnout, která verze je správná. Až dvojice vyčerpají všechna nachystaná pravidla, vybere se chlapec a dívka ze třídy, kteří žádnou scénku nesehráli, a jejich úkolem bude předvést ukázkovou návštěvu restaurace ve správném pořadí.

Komentář:

- Příklady pravidel:
 - *Muž vchází do restaurace jako první.*
 - *Muž podrží ženě dveře.*
 - *Muž vybírá stůl.*
 - *Žena si vybírá místo o stolu.*
 - *Muž pomáhá ženě z kabátu.*
 - *Žena usedá ke stolu jako první.*
 - *Muž ženě odsune židli.*
 - *Pár se dopředu domluví, kdo zaplatí.*
 - *Muž objednává jídlo.*
 - *Ze dveří vychází první žena.*
 - atd.

7 SOUHRN

V praktické části mé diplomové práce jsem analyzovala učebnici s názvem *Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň a odpovídající ročníky víceletých gymnázií* od nakladatelství Fraus, která byla vydaná v roce 2013 a je vypracovaná podle požadavků Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV).

V rámci metodologie jsem nejvíce pracovala s publikací Jana Průchy s názvem *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média – příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky* (Paido, 1998).

Při analýze této učebnice jsem použila kvantitativní metodu, při které se konstruují kvantitativní koeficienty a vzorce pro stanovení hodnot parametrů učebnic (Průcha, 1998, s. 47). Výsledná data jsem tedy zjistila pomocí výpočtů jednotlivých koeficientů.

Nejprve jsem analyzovala oblast obtížnosti textu učebnice, při které jsem nejprve vybrala pět vzorků z učebnice – pět textů o rozsahu minimálně 200 slov, přičemž jsem následně stanovila celkový počet slov a také celkový počet vět. Výsledné hodnoty dosazené do vzorce mi pomohly vypočítat průměrnou délku věty ($V = 10,47$). Následně jsem zjistila počet sloves v daných vzorcích, hodnotu jsem dosadila do dalšího vzorce a vyšla hodnota průměrné délky větných úseků ($U = 5,78$), která je potřeba do dalšího kroku výpočtu celkové obtížnosti textu. Díky hodnotě průměrné délky věty a průměrné délky větných úseků jsem mohla zjistit syntaktickou obtížnost textu ($T_s = 6,05$). Spolu s hodnotou sémantické obtížnosti textu ($T_p = 8,82$) jsem tyto dvě hodnoty dosadila do konečného vzorce, který nám určil výsledek celkové obtížnosti textu učebnice ($T = 14,87$). Posledním krokem této analýzy byl také výpočet koeficientů hustoty odborné informace, přičemž jsem zvlášť zjišťovala hodnotu koeficientu, který udává proporcii pojmů nesoucích odbornou informaci v celkovém počtu slov ($i = 1,99\%$) a zvlášť hodnotu koeficientu, který udává proporcii pojmů nesoucích odbornou informaci v celkovém počtu pojmů ($h = 7,09\%$).

Druhou oblastí analýzy v mé diplomové práci byla didaktická vybavenost učebnice Etické výchovy od nakladatelství Fraus. Ten je vyhodnocován a měřen pomocí analytického nástroje, kterým je míra didaktické vybavenosti. Pomocí rozlišení 36 komponentů ve struktuře učebnice a jednotlivých aparátů, ve kterých se komponenty nacházejí, jsem následně vypočítala dílčí koeficienty využití těchto komponentů (Průcha, 1998, s. 95). Zjištěné hodnoty jsem poté dosadila do vzorce, ze kterého vzešel výsledný koeficient didaktické vybavenosti (E) zkoumané učebnice, a to $E = 61\%$.

Z mé výzkumné části diplomové práce tedy vyplynulo, že učebnice s názvem *Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň a odpovídající ročníky víceletých gymnázií* od nakladatelství Fraus dosahuje hodnoty celkové obtížnosti textu učebnice **T = 14, 87**, přičemž se škála obtížnosti textu pohybuje mezi hodnotami 1 (minimální hodnota obtížnosti) až hodnotou 100 (maximální hodnota obtížnosti). Podle výsledného koeficientu tedy můžeme říci, že celková obtížnost zkoumané učebnice se pohybuje spíše v podprůměrné hranici obtížnosti a měla by tak být srozumitelná pro žáky základních škol i odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Co se týče didaktické vybavenosti této učebnice, zde platí, že čím více se hodnota E blíží maximální mezi (tj. 100 %), tím je didaktická vybavenost vyšší. S ohledem na výsledek **E = 61 %** můžeme didaktickou vybavenost pracovní učebnice Etické výchovy vyhodnotit jako lehce nadprůměrnou.

ZÁVĚR

Má diplomová práce se zabývá problematikou Etické výchovy na české škole. Téma bylo záměrně vybráno z důvodu poměrně nedávného zařazení tohoto doplňujícího oboru do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). K zařazení došlo v roce 2009, avšak stále si tento předmět hledá cestu do jednotlivých českých škol.

Diplomová práce se skládá z teoretické a praktické části, přičemž teoretická část obsahuje čtyři kapitoly a praktická část tři kapitoly, z níž poslední (7. kapitola) tvoří souhrn k praktické části.

V první kapitole jsem shrnula obsah a cíle, ke kterým jsem chtěla dospět, uvedla jsem stěžejní zdroje, ze kterých jsem nejvíce čerpala a popsala jsem metodologii, kterou jsem použila při mé výzkumné části, kterou byla analýza učebnice *Etické výchovy – pracovní učebnice pro 2. stupeň a odpovídající ročníky víceletých gymnázií* od nakladatelství Fraus, která byla vydaná v roce 2013 a je vypracovaná podle požadavků RVP ZV.

Druhá kapitola se zabývá tématem etiky jako společenskovední disciplíny, přičemž jsem vymezila pojem etika, popsala jsem čtyři základní přístupy etiky podle Mela Thompsona a stručně shrnula historický přehled vývoje etiky. Vzhledem k charakteru mé diplomové práce, která se ponejvíce zaměřuje na předmět Etická výchova, jsem v této kapitole nezacházela příliš do hloubky.

Třetí kapitola je stěžejní pro teoretickou část této práce. Má název Etická výchova na české škole a vymezuje problematiku formování a vzniku tohoto předmětu v českých zemích od historie po současnost. Přitom nejdříve zohledňuje i vznik Občanské výchovy. Dále se tato kapitola zabývá Etickou výchovou v současné edukační praxi a taktéž tématem role učitele Etické výchovy.

Ve čtvrté kapitole a zároveň tedy poslední kapitole teoretické části mé diplomové práce se zaměřuji na charakteristiku předmětu Etické výchovy podle RVP ZV. Nejprve vymezuji Etickou výchovu jako doplňující vzdělávací obor, poté samotnou Etickou výchovu, jak ji popisuje RVP ZV a následně definuji očekávané výstupy a učivo Etické výchovy podle RVP ZV, přičemž jsou popisovány očekávané výstupy pro první stupeň základních škol a pro druhý stupeň základních škol.

Pátá kapitola již spadá do praktické části mé diplomové práce. Nejdříve jsem popsala, jak budu v praktické části postupovat při analýze zmíněné pracovní učebnice Etické výchovy, poté se věnuji dvěma oblastem analýzy. První oblastí je obtížnost textu této

učebnice, druhou oblastí je didaktická vybavenost učebnice. Tato kapitola je uzavřena shrnutím výsledků a jejich interpretací a na samém jejím závěru je mé vlastní hodnocení zkoumané učebnice, ve kterém vyzdvihuji její pozitiva i negativa.

Šestá kapitola tvoří návrhy na aktivizační metody pro výuku Etické výchovy, které jsem vytvořila v rámci projektu IGA (reg. č. IGA_PdF_2017_024) s názvem *Etická výchova – výzvy a příležitosti*, který proběhl na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Aktivizační metody jsou řazeny podle jednotlivých témat vymezených v RVP ZV pro doplňující vzdělávací obor Etická výchova.

Sedmá kapitola je završení praktické části diplomové práce, tvoří ji souhrn, ve kterém jsem uvedla a slovně interpretovala výsledky analýzy pracovní učebnice Etické výchovy a sumarizovala můj celkový názor na ni.

Má diplomová práce tedy splňuje parametry, které byly na jejím začátku vytyčeny, a byl naplněn nejen její primární cíl – analýza učebnice Etické výchovy, ale také má diplomová práce může především obohatit dosavadní praxi o tematicky korespondující návrhy aktivizačních metod, jejichž zařazování je u předmětů tohoto typu více než žádoucí.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ANZENBACHER, A.: Křesťanská sociální etika. Brno: CDK, 2004. 1. vyd. 254 s. ISBN 80-7325-030-6.

HASS, A.: Morální inteligence. Praha: Columbus, 1998. 1. vyd. 153 s. ISBN 80-7249-010-9.

HUBÁLEK, T. A KOL.: Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích. Praha: Epoque, 2017. 1. vyd. 112 s. ISBN 978-80-7557-110-6.

MUCHOVÁ, L.: Morální výchova v nemorální společnosti. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. 1. vyd. 334 s. ISBN 978-80-7325-386-8.

OLIVAR, R. R.: *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 1. vyd. 209 s. ISBN 80-7158-001-5.

PARKER, M.: *Etika pro děti*. Praha: Triton, 2017. 1. vyd. 264 s. ISBN 978-80-7553-152-0.

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-49-4.

STANĚK, A.: *Výchova k občanství v současné škole: Profesní identita učitele výchovy*. Praha: Epoque, 2009. 1. vyd. 130 s. ISBN 978-80-7425-082-8.

THOMPSON, M.: *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. 1. vyd. 167 s. ISBN 80-7178-806-6.

INTERNETOVÉ ZDROJE

About the Trolley dilemma. *The Trolley dilemma* [online]. [cit. 2017-7-31]. Dostupné z: <http://www.trolleydilemma.com/>

Etická výchova – portál pro etickou výchovu ve školách v ČR. *Zavádění do škol* [cit. dne 14. 3. 2018] 2018 [online]. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/>

Fraus.cz. *Učebnice Etická výchova - popis* [cit. dne 11. 4. 2018] 2018 [online]. Dostupné z: <https://ucebnice.fraus.cz/catalog/cs/ucebnice-ii-stupen-vychovy-a-prurezova-temata-eticka-vychova/p5484icu2svpticu2sicu.html>

Fraus Media, s.r.o. *Etická výchova – i-učebnice* [cit. dne 11. 4. 2018] 2018 [online]. Dostupné z: <https://flexibooks.cz/eticka-vychova/d-70961/#.Ws465ohuZPY>

RVP.cz - Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů. *Etická výchova 2018* [cit. dne 14. 3. 2018] [online]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/2895/eticka-vychova.html/>

RVP ZV. *Etická výchova* [cit. dne 21. 3. 2018] [online]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017.pdf

Týden.cz. *Masový vrah z kina v Auroře má zůstat beze jména* [cit. dne 11. 4. 2018] [online]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/amerika/masovy-vrah-z-kina-v-aurore-ma-zustat-beze-jmena_240919.html

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MV – mezipředmětové vztahy

RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

ŠVP – Školní vzdělávací program

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Přehled komponentů jednotlivých aparátů k měření didaktické vybavenosti učebnic

Příloha č. 2 – Obálka učebnice Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií

Příloha č. 3 – Ukázka z učebnice Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií

Příloha č. 1: Přehled komponentů jednotlivých aparátů k měření didaktické vybavenosti učebnic

Přehled komponentů aparátu prezentace učiva:

APARÁT PREZENTACE UČIVA	
<i>VERBÁLNÍ KOMPONENTY</i>	učebnice
Výkladový text prostý	
Výkladový text zpřehledněný	
Shrnutí učiva k celému ročníku	
Shrnutí učiva k tématům (kapitolám, lekcím)	
Shrnutí učiva k předchozímu ročníku	
Doplňující texty (citace, statistické tabulky aj.)	
Poznámky a vysvětlivky	
Podtexty k vyobrazením	
Slovníčky pojmů, cizích slov aj.	
CELKEM	
<i>OBRAZOVÉ KOMPONENTY</i>	-
Umělecká ilustrace	
Nauková ilustrace	
Fotografie	
Mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy	
Obrazová prezentace barevná	
CELKEM	

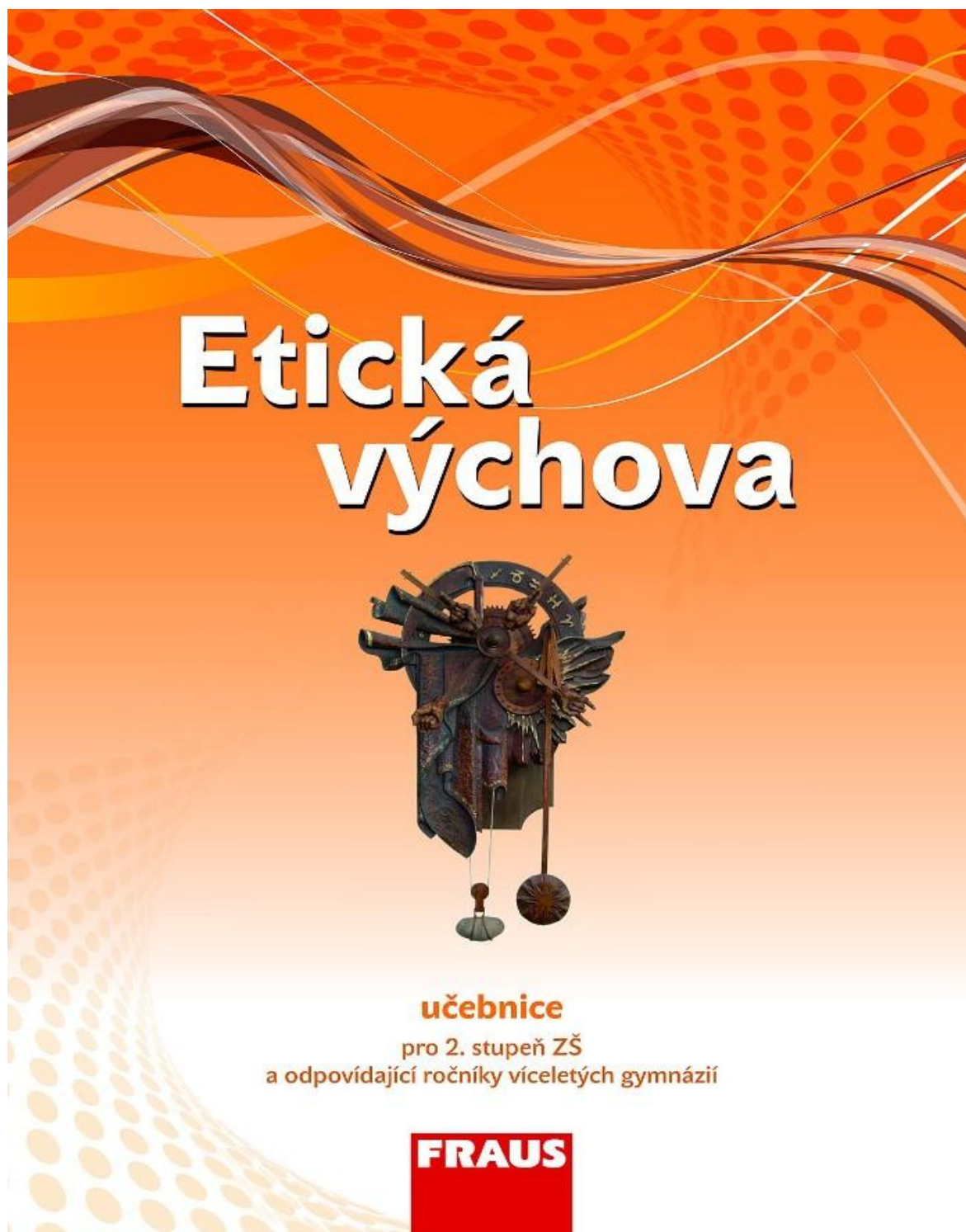
Přehled komponentů aparátu řídicího učení:

APARÁT ŘÍDÍCÍ UČENÍ	
<i>VERBÁLNÍ KOMPONENTY</i>	učebnice
Předmluva	
Návod k práci s učebnicí	
Stimulace celková	
Stimulace detailní	
Odlišení úrovní učiva (základní, rozšiřující)	
Otázky a úkoly za témata, lekcemi	
Otázky a úkoly k celému ročníku	
Otázky a úkoly k předchozímu ročníku	
Instrukce k úkolům komplexnější povahy	
Náměty na mimoškolní činnosti	
Explicitní vyjádření cílů učení pro žáky	
Sebehodnocení pro žáky	
Výsledky úkolů a cvičení	
Odkazy na jiné zdroje informací	
CELKEM	
<i>OBRAZOVÉ KOMPONENTY</i>	
Grafické symboly vyznačující určité části	
Užití zvláštní barvy pro určité části textu	
Užití zvláštního písma (tučná sazba aj.)	
Využití předsádky (schémata, tabulky aj.)	
CELKEM	

Přehled komponentů aparátu orientačního:

APARÁT ORIENTAČNÍ	
VERBÁLNÍ KOMPONENTY	učebnice
Obsah učebnice	
Členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.	
Marginálie, výhmaty, živá záhlaví aj.	
Rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)	
CELKEM	

Příloha č. 2: Obálka učebnice Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií

(zdroj: Fraus.cz. *Etická výchova – učebnice* [cit. dne 10. 4. 2018] 2018 [online]. Dostupné z: <https://ucebnice.fraus.cz/catalog/cs/ucebnice-ii-stupen-vychovy-a-prurezova-temata-eticka-vychova/p5484icu2svpticu2sicu.html>)

Příloha č. 3 – Ukázka z učebnice Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií

ASERTIVITA, ZVLÁDNUÍ AGRESIVITY, SEBEVLÁDÁNÍ, ŘEŠENÍ PROBLÉMU

Reaguješ přiměřeně?

Nástroje konfliktu

Kritika, konstruktivní kritika

Pochvala

Asertivita

Sebekázeň, sebeovládání

Agresivita, zvládnutí agresivity

Laskavost, požádání o laskavost

*Hněv je jako plamen,
který spaluje některé naše
sebeovládání, nutí nás k tomu,
abychom mysleli, říkali a dělali
věci, kterých budeme později
litovat.*

R. F. Baumeister

Ivo Jahelka

Balada o slepičích tragediích v obci Horní Dvorec

Žili, byli dva sousedi v neustálém napětí,
to napětí souviselo, představte si, s havěti.
Pro pět ran do čepice
Fanouš choval slepice
a ti tupí opeřenci běhali před dveře Venci,
v parku se tam váleli, na zápraží káleli.

Stokrát Venca na ty slípky
pošťoval svého voříška,
popřípadě diabolku
vypustil jim do bříška.
Jenomže ony potvory
v plotě znaly otvory,
tak se vedly
denně spory,
u komise
dohovory
měly život jepiči,
v téhle válce slepičích...

(Když se smějí paragrafy)

Ivo Jahelka

*1954

Folkový písničkář,
zpívající právník

- 1 Jak by situaci vysvětlil Fanouš a jak by ji vysvětlil Venca?
- 2 Jak lze řešit tento konflikt? Jaké jsou důsledky konfliktu? Je zde nějaká možnost dohody? Co jim poradíš? O svých nápadech debatuj se spolužáky.

(zdroj: Fraus.cz. *Etická výchova – učebnice* [cit. dne 10. 4. 2018] 2018 [online]. Dostupné z: <https://ucebnice.fraus.cz/catalog/cs/ucebnice-ii-stupen- vychovy-a-pruzrova-temata-eticka- vychova/p5484icu2svpticu2sicu.html>)

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Kristýna Zouharová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Hubálek, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Etická výchova na české škole
Název v angličtině:	Ethical education at Czech school
Anotace práce:	Diplomová práce se zaměřuje na problematiku předmětu Etické výchovy na české škole. Teoretická část zahrnuje vymezení etiky jako společenskovední disciplíny, vývoj Etické výchovy na české škole a její vymezení podle RVP ZV. Praktická část zahrnuje analýzu učebnice <i>Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň a odpovídající ročníky víceletých gymnázií</i> a vytvořené aktivizační metody pro Etickou výchovu.
Klíčová slova:	Etika, etická výchova, RVP ZV, analýza, učebnice
Anotace v angličtině:	The diploma thesis focuses on the subject of Ethical Education at the Czech school. The theoretical part includes the definition of ethics as social science disciplines, the development of Ethical Education at the Czech school and its definition according to RVP ZV. The practical part includes the analysis of the textbook <i>Ethical Education - workbook for the 2nd grade and the corresponding year of the multigrade grammar schools</i> and created activation methods for ethical education.
Klíčová slova v angličtině:	Ethics, ethical education, RVP ZV, analysis, schoolbook
Přílohy vázané v práci:	1. Přehled komponentů jednotlivých aparátů k měření didaktické vybavenosti učebnic 2. Obálka učebnice Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií 3. Ukázka z učebnice Etická výchova – pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií
Rozsah práce:	90 stran 3 přílohy
Jazyk práce:	Český jazyk